

HRAM ANGKOR-VAT, Stubište jedne galerije
(Orbis terrarum)

neovisna) počela: *atman* ili *puruša* kao duhovni princip ili čisti duh i *avjaktam* »nerazvijeno« ili *prakriti* »temeljnu bit« kao materijalni princip ili realnu (i vječnu) pramateriju. Najstariji tekstovi tog sistema u trima između 14 starijih Upanišads nazivaju *puruša* i *prakriti* »Jarcem« i »Kozom«, dakle sasvim srodno s »nebeskim Bikom« i »nebeskom Kravom« kao »muškom« i »ženskom« (konačno svijetlom i tamnom!) stranom personificiranog Mjeseca u ritualnoj gnozi; uistinu se u najstarijoj Upanišad veli, da je *puruša-atman* (dakle prvobitno Pradžapati — »nebeski Bik« — Mjesec) u početku bio sâm i, poželjivši biti u dvoje, svoju narav razdijelio u dva dijela, i da odatle potječu muž i žena (isto vele Zakonik Manu za Brahmán i jedno Purana za Šiva t. j. »Bika« u hinduizmu!). »Koža« *prakriti* imade »tri boje« t. j. tri temeljna svojstva (guna) i »koti mlade«: to su 23 »principa« (tattva), iz kojih je sastavljen vidljiv svijet; sama *prakriti* je 24., a *puruša* 25. princip. Ovaj je u najstarijim tekstovima sistema još jedinstven, ali u mladem Samkhja postaje mnogostruk, i to u tolikoj mjeri, koliko imade individualnih duša, koje u svom apsolutnom stanju jesu čisto mišljenje, ali bez objekta, bez misli, dakle »mišljenje ni o čemu« (slično govori jedna Vedantova varijanta o transcendentnom *bráhman-atman*). »Dodirom« (ne veli se određeno i jasno, kako i zašto taj »dodir«) postaju *puruša*s vezani o *prakriti*, ali ništa, što se razvilo iz *prakriti* (dakle niti prva tri »principa«: um, vlastito ja i razumljivo), nije »čisti« *puruša* i razlikuje se od njega kao »voda od ribe, koja pliva u vodi«. Odatle lozinka, protivna sistemu Vedanta: »to nijesam ja, ništa nije moje«. *A ta je lozinka ujedno polazna točka budhizma* (v.) i *džinizma* (v.), koji izravno proizlaze iz Samkhja. *Asketska gnoza*, koju predstavlja sistem *Joga*, ispovijeda teizam t. j. vjeru u osobno i od svijeta neovisno Najviše Biće: deveta Upanišad (Švetašvatara), Jogasutra među Vedangas, poučni dijelovi epa Mahabharata i neka starija Puranas predočuju božanstvo Brahmá ili Višnu-Krišna ili Rudra-Šiva pod nazivom *Išvara* (Gospodar) kao svemogućeg stvoritelja i milostivog upravljača svijeta i ljudi, s kojim *jogin* t. j. mudrac i »svetac« (isp. prvobitni taoizam kineskog filozofa Laotse) u potpunoj samoći i duševnoj

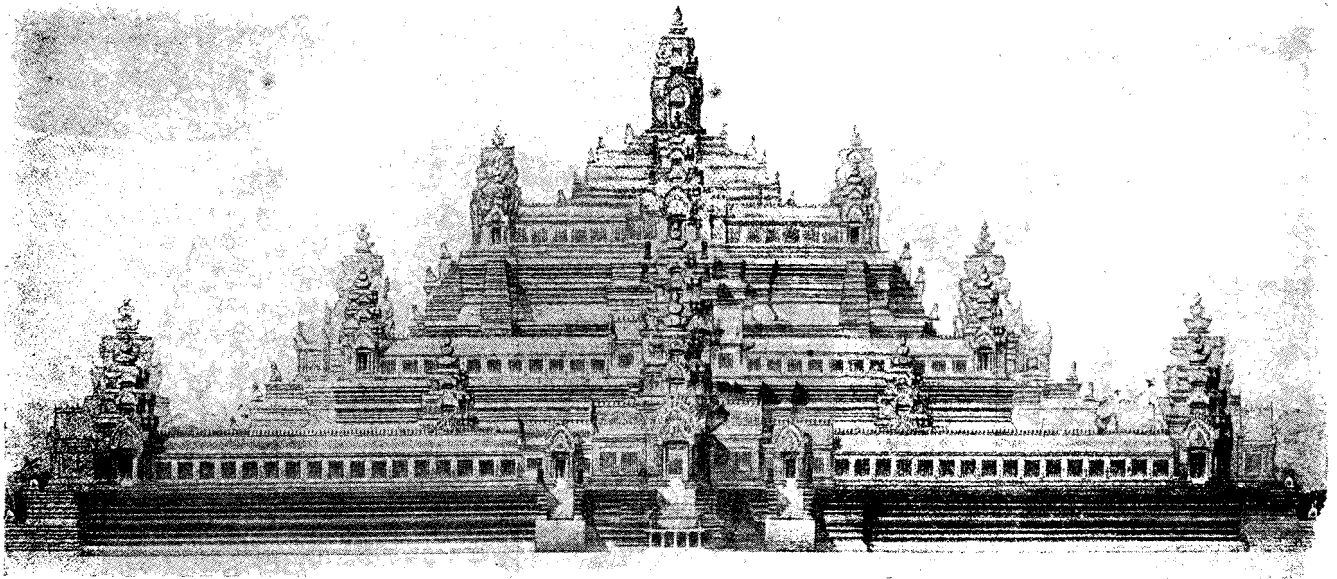
smirenosti traži ekstatičko ujedinjenje pomoću razmatranja, trapnje i čuvstvene pobožnosti (bhakti). Tako *Joga* zastupa u brahmanizmu čisto religioznu struju te nastavlja, pročišćuje i profinjuje prastaru teističku tradiciju vedizma, odnosno prethodnih epoha opće religijske povijesti, od nazora o Djaus Pitar do pojma osobnog Brahmá (v.) i uvodi u poglavite kultove hinduizma, usredotočene oko Brahmá, Višnu-Krišna i Rudra-Šiva, koliko imadu religijski značaj. Osim toga *Joga* izgrađuje općenite metode razmatranja i zadublivanja u »spasonosne istine«, a te su metode postale svojinom svih sistema i kasnijih izdanaka (ritualne i) spekulativne gnoze, kao što i Jogov teizam, odnosno njegov izvorna tradicija, znatno utječe na Vedantov hladan i areligiozan panteizam: → Brahman pod 5.); mlade pak Samkhja u epu Mahabharata i u Puranas tako se oslanja na *Joga*, da od ovoga posuđuje gotovo sve praktične t. j. etičke i asketske zasade.

Čitavom brahmanizmu daje zajedničko obilježje nauka o *samsara* i *karman*, koja se prvi put jasno i određeno očituje u najstarijoj Upanišad (Brihadaranjaka). *Samsara* označuje seljenje duša i s time u vezi neprestano opetovana rođenja ili ukratko »kruženje života«. O novom pak životu poslije svake smrti odlučuje *karman* t. j. djelo: svako biće mora uživati plodove svojih djela. Zato djela jednog života »dozrijevaju« u slijedećem životu, i to fizičkom nuždom. Odatle potječe težnja svih sistema i kasnijih izdanaka spekulativne i asketske gnoze, da se čovjek oslobodi obruča od *samsara* i postigne neko stanje »onkraj« neprestanog i bolnog kruženja t. j. izmjenjivanja života i smrti. Svi sistemi nazivaju to stanje istim imenom *nirvana*, ali ga različito shvaćaju. Za Vedanta to je besvjesna besmrtnost neosobnog »sve-jednog« t. j. *bráhman-atman*. Prema Samkhja *nirvana* je apsolutno stanje »čistog« *puruša* t. j. duše pojedinog čovjeka, koja tada postaje »samotan gledalac, koji ništa ne vidi« (slično se izražava jedna Vedantova varijanta). Naprotiv za *Joga* to je osobna i svjesna besmrtnost u prisutnosti osobnog i dobrostivog Najvišeg Bića. Zajedničko je nadalje svim sistemima uvjerenje, da čovjek može oslobođenje od *samsara* postići vlastitim silama. A zajednički je također opći putokaz vlastitog spasenja, koji se temelji na ovoj kozmičko-psihološkoj spekulaciji: *samsara* proizlazi iz *karman*, djela, o kojem ovisi slijedeći život; uzrok je pak djelu požuda, a požudi opet neznanje t. j. nepoznavanje prave biti i prave vrijednosti svijeta. Prvi bi dakle uvjet »izlaska« iz *samsara* bio neko znanje, neki određeni nazor na svijet, što ga treba pomoću razmatranja i veće ili manje samozataje u

HRAM ANGKOR-VAT. Reljefni prizor iz epa Ramajana. Reljefi u tom hramu zauzimaju prostor više od 1 km, a visoki su 2 m; sadržaj im je uglavnom iz epova Mahabharata i Ramajana (Dahlmann, *Indische Fahrten*)

samo njezino pomoćno sredstvo. U tome ide najdalje Vedanta: sama bi spoznaja temeljnog stavka »tat tvam asi« bila dostatna, da raskine obruč od *samsara* i zauvijek oslobodi čovjeka od tamnice ili tvare svijeta. Zato je Vedanta nesamo protivna žrtvovanju i askezi kao takvoj nego također bitno amoralna: »Kao što voda ne ostaje na latici lotosovog cvijeta, tako nijedno zlo djelo ne ostaje na

REKONSTRUKCIJA HRAMA BAPUON U SREDISTU GOLEMIH RUSEVINA ANGKOR-TOMA (»veliki grad«) u Kambodži, koji zaje
 e Angkor-Vatom (»hram prijestolnice«) izvan gradskih zidina potječe od naroda Khmer pod utjecajem indijskih kolonista s tradicij
 brahmanizma (uz djelomičan utjecaj budhizma). Angkor-Tom i Angkor-Vat su građeni između 9. i 12. st.

(J. Dahlmann, *Indische Fahrten*)

onome, koji sve to tako znade«. Međutim Vedanta je ka-
 snije izazvao novu ritualnu gnozu, jer su neki htjeli, da
 mehaničkim putem postanu sebi svijesni istovjetnosti
bráhma-atman. Samkhja također naglasuje bitnu ulogu
 spoznaje svoje lozinke »to nijesam ja, ništa nije moje«,
 i traži izlaz iz *samsara* putem nekog stava »onkraj dobra
 i zla«, jer se svakim djelom, dobrim ili zlim, podržava
 »kruženje života«. Ali taj sistem, kako je već istaknuto,
 s vremenom se sve više oslanja na praktične zasade od
 Joga. Iz spekulativne pak gnoze kao takve izvire sav ka-
 sniji indijski pesimizam, naročito u budhizmu. Naprotiv
 Joga, koji doduše također zabacuje žrtvu kao spasonosno
 sredstvo, cijeni i naučava nesamo meditaciju sa trapnjom
 nego također vršenje dužnosti sa dobrim djelima i naročito
bhakti t. j. prema prijevodu pojedinih indologa: čuvstvenu
 pobožnost ili ljubav prema Išvara i samilost prema svim
 bićima. Takva se nauka nalazi poglavito u VI. knjizi epa
 Mahabharata, i to u odsjeku pod naslovom »Bhagavadgita«
 (pjesma Uzvišenoga ili Blaženoga), gdje u stilu od Upani-
 šads govori predstavnik izgrađenog teističkog Joga. To je
 vrhunac nesamo sistema Joga nego uopće religijske misli
 u Indiji, ako nije naknadno nastao pod utjecajem —
 kršćanstva (Hopkins i dr.).

U razvoju brahmanizma sigurno su sudjelovale sve ka-
 ste, koje su u to doba uopće istom i nastale kod arijskih
 Inda, a brahmanci (v.) su od početka bili skloni sinkre-
 tizmu i kompromisu. Tako su postepeno razvili nauku o
 »četiri stupnja života« (ašramas) i time međusobno pove-
 zali različite gnoze, koje su djelomice nastale izvan bra-
 hmanačkih redova. Prema toj nauci svaki »Arijac« t. j. pri-
 padnik triju viših kasta, koji hoće provesti idealan život,
 treba ga udesiti ovako: najprije mora kao učenik (brahma-
 čarin) stanovati kod nekog brahmanca učitelja i učiti
 Veda; zatim treba kao kućedomačin (grihastha) sklopiti
 brak, rađati djecu i prinositi žrtve, sam ili preko brahma-
 naca; kad se približi staračka dob, neka ostavi svoj dom
 i kao šumski pustinjač (vanaprastha) ograniči žrtvovanje
 i što više razmišlja o simboličkom i mističnom značenju
 žrtve; pri koncu života treba i to napustiti i kao asket
 prosjak (samnjasin) samo još razmatrati o vrhovnom počelu
 svijeta, o *bráhma* ili *Brahmán* ili . . . , već prema sistemu,
 kojemu se konačno priklonio. Tako bi se po zamisli starih
 brahmanaca mogli međusobno izmiriti najoprečniji nazori
 (uz jedini izuzetak materijalizma nekog Čarvaka i — bud-
 hizma, koji su od brahmanaca bili proglašeni heretičnima!),
 a ta je crta ostala značajna za Indiju sve do danas.

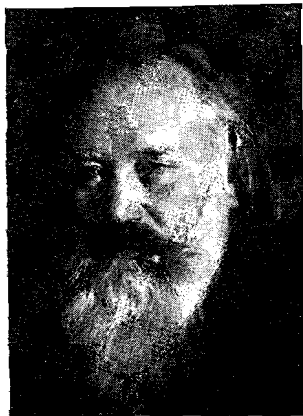
LIT.: M. Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur*, sv. 1.,
 Leipzig 1909; *Die vedisch-brahmanische Periode der Religion des alten
 Indiens*, Münster i. W. 1893; L. de la Vallée Poussin, *Le Brahmanisme*,
 Pariz 1910; H. Oldenberg, *Die Lehre der Upanishaden und die An-
 fänge des Buddhismus*, Göttingen 1915; G. Dumézil, *Flamen-Brahman*,
 Pariz 1935. A. G.-s.

BRAHMAPUTRA (Sin Brame), velika rijeka u
 Aziji. Sa tokom od skoro 3000 km, porječjem od
 km² i velikim količinama vode B. spada među najv
 jeke svijeta. Ima vrlo neobičan i promjenljiv prava.
 otuda u raznim dijelovima ima različita imena. Izv
 sjevernoj strani Himalaje, istočno od jezera Manasar
 Najprije teče pod imenom *Tsangpo* (rijeka) prema I
 Zatim naglo skreće prema II i probija se pod ime
Dihong između visokih planina uzanom i nekoliko ti
 metara dubokom dolinom. U ovom teško pristupačnom
 dijelu B. je slabo poznata. Na izlazu iz ovog dijela B.
 već je u ravnici Asama, samo 170 m iznad mora, i odatle
 zaokreće prema JZ. Zaobilazeći oko Garo gorja teče po-
 sljednijim dijelom toka prema J kroz bengalsku nizinu. U
 ovom dijelu rijeka je često mijenjala korito ulijevajući se
 u more neposredno ili zajedno s rijekom Ganges. Danas
 se preko svog ranijeg rukava Jumane sastaje s Gangesom
 čineći veliko ljevokasto ušće *Meghnu*. B. je plovna kroz
 cijelu bengalsku i asamsku nizinu do grada Dibragarha
 (1300 km). U gornjem i srednjem toku ima najviši vodo-
 staj ljeti zbog topljenja snijega i leda, u donjem toku se
 ovim vodama pridruže velike količine oborina, koje donose
 monsuni. U to doba B. plavi velike površine okolnih ni-
 zina. Velikim nanosima rijeka je mnogo pridonijela izgra-
 dnji prostrane delte i plicaka, kojima se odlikuju najdublji
 dijelovi Bengalskog zaliva.

BRAHMS, Johannes, * Hamburg 7. V. 1833, † Beč 3. IV.
 1897, njemački skladatelj. Prvi mu je učitelj bio otac,
 kontrabasist hamburške opere, kasnije hamburški glazbenik
 E. Marxsen (za glasovir i kompoziciju). G. 1848 nastupa
 prvi put u samostalnom koncertu, u kojemu svira i svoju
 skladbu *Fantazija na omiljeni valcer*. G. 1852 upoznaje se
 s J. Joachimom te s majstorom njem. romantike Schumanom,
 koji u jednom članku u »Neue Zeitschrift für Musik«
 (1853) upozoruje glazbeni svijet i nakladnike na B-a i pro-
 riče mu veliku budućnost. U jesen 1857 prihvaća mjesto
 pijanista, učitelja i dirigenta na dvoru u Detmoldu; uz to
 djeluje u Göttingenu i Hamburgu. G. 1862 dolazi u Beč,
 dirigira na koncertima Singakademije i društva »Gesell-
 schaft der Musikfreunde«. Od 1875 posvećuje se skladanju
 nastupajući rijetko u javnosti kao interpret svojih glaso-
 virskih i orkestralnih skladba.

B. je najznatniji apsolutni glazbenik poslije Beethovena
 i najznačajniji predstavnik kasne romantike; on u svojim
 djelima teži za tim, da romantični duh pretoči u klasičnim
 idejama. Polazeći od Bacha i Beethovena, a na temelju
 dubokog studija starijih majstora, B. stvara, vladajući sa-
 vršeno svim sredstvima tehnike, svoj posebni stil, koji se
 odlikuje otmjenim i odabranim glazbenim izražajem, stro-
 gom formom i izvornom, značajnom melodikom, čas
 jednostavnom poput one u pučkim popijevkama, čas du-

boko ozbiljnom i patetičnom. Prirodni osjećaj za polifono izražavanje unosi u njegovu harmoniju, koja je bogata na novim sastavima, često nešto oporo, što u početku čini poneko njegovo djelo teže pristupačnim, ali koje zato trajnije zanima; njegova ritmika — izuzevši možda ona

JOHANNES BRAHMS

djela za glasovir, koja su nastala još pod utjecajem Schumannna — uvijek je raznolika i snažna (pokazuje se osobita naklonost prema sinkopiranom ritmu). U popijevkama, u kojima nadovezuje na Schuberta, pokazuje se kao pravi liričar, ali njegova umjetnost nosi uza sve to muževno obilježje. Skladbe za orkestar: 2 serenade, 4 simfonije, varijacije na Haydnovu temu, 2 ouverture, 2 koncerta za glasovir, 1 za violinu, 1 za violinu i violoncello; skladbe većeg stila za zbor i orkestar: *Ave Maria*, *Ein deutsches Requiem*, *Triumphlied*, *Schicksalslied*, *Gesang der Parzen*, *Rinaldo*, *Rhapsodie*, *Nänie*; komorna glazba: 5 gudačkih kvarteta, 2 gudačka kvinteta, kvintet za gudačke i klarinet, glasovirski kvintet, 3 glasovirska kvarteta, 4 trija, trio za glasovir, klarinet i violoncello, 3 sonate za violu (ili klarinet); skladbe za glasovir četveroručno i dvoručno: 3 sonate, balade, capriccio, fantazije, intermezzi, rapsodije, scherzo, varijacije na Schumannovu temu, na Händelovu, Paganinijevu temu i t. d.; skladbe za zborove, dueti; oko 200 popjevaka; skladbe za orgulje.

LIT.: M. Kalbeck, *J. B.*, 8 sv., 1904—14; W. Niemann, *J. B.*, 1920; G. Ernst, *J. B.*, 1930; F. May, *J. B.*, 1912—15; A. v. Ehrmann, *J. B.*, 1933; F. May, *The life of B.*, 1905; G. Jenner, *J. B. als Mensch, Lehrer und Künstler*, 1905; K. Huschke, *B. als Pianist, Dirigent und Lehrer*, 1935; M. Friedländer, *B's Lieder*, 1922. Tematski popis B-vih djela izdao je N. Simrock 1897 i 1902. S. S-i.

(Foto Atlantic)

JOHANNES BRAHMS, Rukopis kvinteta

BRAHUI, narod dravidski na SZ Prednje Indije → **Dravida**, Indija Prednja.

BRAID, James, * Fifešhire 1795, † Manchester 25. III. 1860, engleski liječnik. Isprva rudarski liječnik, kasnije praktični liječnik u Manchesteru. G. 1841 otkrio, da promatranje sjajnih predmeta uspavljuje (braidizam), i neovisno od Mesmera otkrio time hipnotizam.

BRAIDIZAM, hipnoza, nazvana tako po engleskom liječniku Jamesu Braidu, koji je tu pojavu samostalno otkrio 1841. Hipnozu je postizavao fiksiranjem svijetla predmeta. → Hipnoza. R. B-s.

BRAILA, I. glavni grad istoimenog okružja u Rumunjskoj, do 1828 tvrđava, a sada iza Konstancje (Konstanța) na Crnom moru najvažnija rumunjska luka, 170 km od ušća Dunava, 68.347 (1930) stan., najvećim dijelom Ru-

munja. Grad je pravilno izgrađen 14 m nad Dunavom na rubu stepskoga ravnjaka, koji se strmo ruši prema nizini rijeke. Kao zbiralište i tržište žitarica i uljarica ima vrlo živahan parobrodarski i željeznički promet i veliku trgovinu, koja je bila do nedavna u rukama Grka i Židova.

2. Okružje na istoku Velike Vlaške u Rumunjskoj, zaprema 4.286 km² sa 219.932 stan. (1930). N. Ž.

BRAILLEOVO PISMO, pismo za slijepce, izumio ga je Francuz Louis Braille 1829; sam je bio slijep i učitelj slijepaca. Slova se sastoje od skupa izbočenih točaka. Slijepac čita prelazeći preko njih vršcima prstiju. R. B-s.

BRAILSFORD, Henry Noel, * Mirfield (grofovija Yorkshire) 1873, engleski političar i pisac, školovan u Glasgowu. U mladosti je bio član socijalističkoga Fabijevskog društva (Fabian Society); kasnije je prešao u radikalniju radničku stranku. Stručnjak za balkanska pitanja. G. 1910—12 bio je član Carnegieva međunarodnog povjerenstva na Balkanu (Carnegie International Commission).

BIBL.: *Macedonia* (1906); *The War of Steel and Gold* (1914); *Across the Blockade* (1919); *After the Peace* (1920); *The Russian Worker's Republic* (1921); *Olives of Endless Age* (1928). J. T-a.

BRAINERD, Ezra, * St. Albans 17. XII. 1844, † Middlebury 8. XII. 1924, američki botaničar i prosvjetni radnik. Profesor retorike i engleske književnosti (1868—80) te primijenjene matematike i fizike (1880—86) u Middlebury Collegeu, kojemu je predsjedao 1885—1908. Proučavao je geologiju i botaniku države Vermont. Najbolji stručnjak za ljubice Sjeverne Amerike.

BIBL.: *The Violets of North America* (1921); *Some Natural Violet Hybrids of North America* (1924). J. T-a.

BRAJAK (žen. Brajača), naziv manje hrvatske pokrajinske grupe u gornjem Pokuplju, u glavnom u velikoj okuci Kupe. Drži se, da je tome imenu izvor naziv staroga plemena, ne sasvim jasne pripadnosti, koje izvori bilježe u obliku *Breuci*, *Βρεῦκοι* (Plinije, Strabon, Ptolemej). M. G-i.

BRAJDA, način vezanja vinove loze. Na stupovima od drva ili betona ili na željeznim cijevima napeta su tri reda žice za vezanje rozgve ili mladica. N. Š.

BRAJKOVIĆ, I. Martin, * Senj 1664, † Beč 4. VI. 1704, biskup senjski, poslije zagrebački. Potomak brinjske plemićke porodice, koja vuče lozu iz Poljica od plemena Miroslovića. B. je stekao solidnu naobrazbu kod isusovaca na Rijeci, u Zagrebu, Grazu i Trnavi postigavši magisterij i doktorat, pa ga ban Batthyány uzima za odgojitelja svoga brata. U crkvenim častima brzo napreduje: 1695 je senjski kanonik, 1696 zagrebački, 6. IX. imenovan je senjskim biskupom, 30. V. 1699 posvećen je za biskupa, nakon čega je preuzeo upravu biskupije i kod toga pokazao velike pastirske i državničke sposobnosti. Već u početku svoje biskupske službe morao je dokazivati pravo senjskoga biskupa i na nekadašnju krbavsku biskupiju, kojoj je sijelo bilo preneseno u Modruš, pa je pod imenom modruške združena zauvijek sa senjskom. Kad je dokazao ta prava povijesnim dokazima, bila mu je krbavska biskupija dodijeljena 1702. Iz mladosti su ga vezale najbolje prijateljske veze s Pavlom Ritterom-Vitezovićem, koji mu je vjerojatno i pomagao u traženju povijesne građe za spomenutu raspru, što ju je kasnije objelodanio Farlati (*Histora episcopatus Corbaviensis Modrussani translata*, III. sacr. IV.). Vitezović mu je pisao nekoliko poslanica, posvetio i kalendar *Miszecznik hervacki* za g. 1705, a B. je trebao napisati pjesnički predgovor Vitezovićevu djelu *Plorantis Croatiae saecula duo* (1702). Kako je primio upravu biskupije upravo u vrijeme iza oslobođenja od Turaka, našao se pred mnogo zadataka. Trebalo je podizati duhovni život među vjernicima, popravljati zapuštene i na pol porušene crkve, osigurati prava crkve pred nasiljima krajiških časnika i zahtjevima carske komore, a uz to osigurati i materijalno stanje klera i crkve. B. je bio dorastao tim zadacima i savjesno im udovoljavao. Pod njegovom upravom djeluje u Lici pop Marko Mesić, a za njegove se osnove zauzima kod cara Leopolda I. papa Klement XI. Htio je osnovati u Senju sjemenište, uspostaviti kaptol na Modrušu, a s vremenom i biskupiju; tražio je tiskanje novih crkvenih glagoljskih knjiga i stipendije za studij boljim klericima na većim učilištima. Odlučno se protivio naseljavanju Vlaha u Lici, a to svoje nepomirljivo stajalište prema Vlasima zauzima kasnije i kao zagrebački biskup. Za poznavanje svećeničkoga i pučkoga života pod konac 17. st. važne su njegove naredbe, koje je na hrvatskom jeziku izdao poslije kanonskoga pohoda u Bakru 10. XI. 1699.

Kad je ljeti 1702 planula pobuna u Ribniku i Bilaju protiv krajiških nasilnih časnika, B. je uz pomoć popa M. Mesića zapriječio dalje širenje bune i isposlovaو pomilovanje osuđenika. B-ovo je djelovanje bilo svestrano.

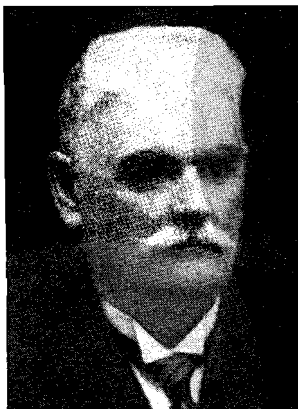
MARTIN BRAJKOVIĆ
Zagreb, Nadbiskupski dvor

14. I. 1704 postaje zagrebačkim biskupom i na tom mjestu razvija sve do smrti veliku državničku djelatnost. Kao banske časti namjesnik predsjedja hrvatskom saboru poslije smrti bana Batthyányja, a za vrijeme odsutnosti bana Pálffyja upravlja kraljevstvom zajedno s banovcem grofom Petrom Keglevićem osobito se zauzimajući za prava kraljevstva pred zahtjevima varaždinskih krajiških generala. Htio je postići, da zagrebačka biskupija bude uzvišena na nadbiskupiju, i radi toga je poslao svoga vikara Nikolu Gottala u Rim dobivši pristanak kaločkoga nadbi-

skupa, no njegova rana smrt omela je te osnove. Ovaj je pokušaj vrlo značajan, pogotovu jer ide uporedo s državopravnim osnovama njegova prijatelja P. R. Vitezovića. Po zaslugama za uređenje crkvenih prilika u svojim biskupijama, po zauzimanju za potišteni puk te radi osobito zrelog promatranja i shvaćanja prilika svojega vremena i radi nada sve odlučne obrane prava hrvatskoga kraljevstva B. ide među najzaslužnije muževe hrvatske prošlosti. Pokopan je u zagrebačkoj stolnoj crkvi.

P. T.
2. Tomo, * Perast 2. IX. 1853, † Zagreb 3. I. 1932, srednjoškolski profesor i ravnatelj. Iza svršenih nauka u Grazu (1878) službuje u Kotoru, pa u Zadru, najprije kao profesor, a zatim kao ravnatelj novo osnovane hrvatske gimnazije. U dva maha izabran je za zastupnika u dalmatinskom saboru (1889 i 1909). Pripadao je klubu Hrvatske stranke. Rezultat je njegova proučavanja bokeljskih dijalekata rasprava *Peraški dijalekat* (1893). Preveo je u heksametrima i tri Horacijeve satire (II., 1, 5, 8). A. Mić.

3. Vladislav, * Knin 24. I. 1905. Iza svršenih pravnih nauka u Beogradu učio pomorsko pravo na sveučilištu u Aix-Marseille, gdje je polučio 1933 doktorat na temelju rasprave *Étude historique sur le droit maritime privé du littoral yougoslave*. Od 1934 radi u pomorskom odjeljenju ministarstva saobraćaja u Beogradu, uz to 1935 docent i 1940 izvanr. profesor na pravnom fakultetu u Subotici. Od 1936 predaje pomorsko pravo na Ek.-kom. vis. školi u Zagrebu. G. 1941 postaje izvanr. prof. pomorskog prava na sveučilištu u Zagrebu. Napisao je mnogo članaka u stručnim časopisima te rasprave *Međunarodna konvencija za zaštitu ljudskoga života na moru* (1937), *Bezbjednost plovidbe i zaštita ljudskog života na moru* (1939). J. A.

MATKO BRAJŠA

BRAJŠA, Matko, * Pićan u Istri 11. XII. 1859, † Zagreb 6. IX. 1934, hrvatski melograf i skladatelj. Pravne je nauke svršio u Beču. Neko je vrijeme bio odvjjetnički perovođa, a poslije općinski činovnik u različnim istarskim mjestima, najposlije u gradu Pazinu do 1923, kad se preselio u Zagreb. Glazbu je učio privatno već u gimnaziji, a poslije, u Beču, nastupao je i kao dirigent pjevačkog zbora društva »Zvonimir«. Skladao je različne pjevačke zborove (himne, mise i dr.). Sakupljao je hrvatske narodne popijevke te jedan dio izdao u svojoj harmonizaciji pod naslovom

Hrvatske narodne popijevke iz Istre (50), svjetske i crkvene, Pulj 1910.

LIT.: B. Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb 1922. B. S.

BRAK. Općenito. B. je društvena zajednica mužkarca i žene, koja je vezana interesima i osjećajima, a ima društveno odobrenje i redovno vjersku potvrdu. B-om se stupa u obiteljski život.

Prema krugu ljudi, iz kojega se uzima bračni drug, poznajemo endogamiju i eksogamiju. *Endogamija* je običaj sklapanja braka unutar iste društvene skupine, obuhvaćene na temelju određene vjerske, rasne, narodne, društvene, krvne ili prostorne značajke. Ona je poznata i unutar kraljevskih obitelji, velikaša, plemstva, vojničkog, činovničkog, obrtničkog i t. d. staleža. Posebne su pojave endogamije levirat, kad brat preuzme bratovu udovicu, i sororat, kad sestra preuzme u braku mjesto umrle sestre. *Eksogamija* je nasuprot običaj sklapanja braka izvan vlastite društvene skupine. Ona je često društveni zakon, a ponajviše se uzima krvno srodstvo kao temelj zabrane (→ eksogamija).

Prema tomu, je li neka osoba istodobno u bračnoj vezi s jednim bračnim drugom ili s više njih, razlikuje se *monogamija* i *poligamija*, a kod potonje *poliginija* (muž ima više žena) i *poliandrija* (žena ima više muževa). Poliginija

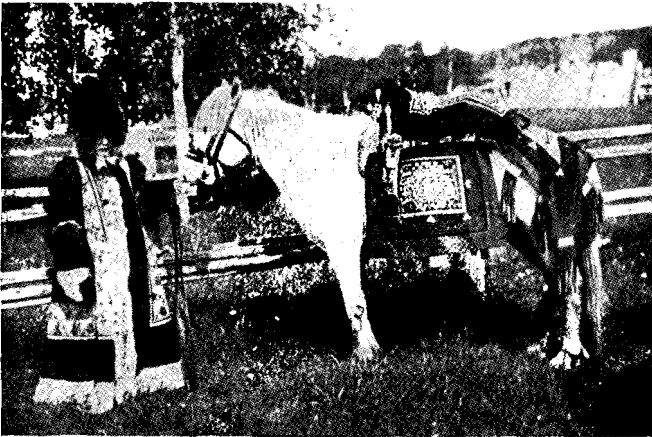

PIGMEJCI NEGRILI PLEMENA BAMBUTI U PRASUMI EKVATORIJALNE AFRIKE, predstavnici prakulturnih lovaca: Mladi bračni par (P. Schebesta, *Der Urwald ruft wieder*, Salzburg-Leipzig 1936)

rijetko gdje postoji samo radi muškaračke puštenosti, nego bilo zbog potrebe za radnom snagom, bilo zbog prestiža, bilo zbog neplodnosti prve žene. Ona se javlja kod primitivnih naroda često radi običaja (Polinezija), da žene dugo (3—4 godine) doje djecu, pa kako postoji predrasuda, da žena ne smije stupati u spolnu vezu s mužem, dok doji dijete, to se muževima daje prilika, da stupaju u vezu s drugim ženama. Po islamu je poliginija vjerski uzakonjena, ali ipak samo malen postotak pučanstva živi u višeženstvu. *Bigamija* (dvoženstvo) bila je dopuštena u starom Egiptu, i to u svim društvenim slojevima. Poseban je, rijedak oblik *skupinski brak*, gdje više muškaraca i žena različitih društvenih skupina stoje u bračnoj vezi. Neke vrsti spolni komunizam (*promiskuitet*, *agamija*, *bezbračno stanje*) ne postoji nigdje na svijetu kao stalni način života, nego samo prigodice, s orgijastičnim obilježjem ili kao opadanje stega odnosa među spolovima. *Monogamija* je osnov društva današnjega vremena. Monogamijski b. stvara najviši oblik ljubavi i odanosti. Tu su stalnije i jače obiteljske veze nego kod drugih oblika braka. Krvni su i zakonski odnosi jednostavni i cjeloviti; na njima se osniva skladnost društva. Važno je, da takav b. daje veću pažnju djeci, pruža im bolju izobrazbu nego drugi oblici braka, a daje i veću sigurnost roditeljima u starim godinama, jer djeca više osjećaju za roditelje i paze na njih.

Po obliku sklapanja braka poznajemo otmicu, kupnju i ugovor. *Otmica* ili nasilno odvođenje djevojke običajna je osobito u krajevima, gdje nisu posve svršeni društveni odnosi. Otmica može biti prava ili samo formalna. Uz otmicu postoji i dobjegavanje, t. j. kad djevojka sama dobjegne u dom budućeg muža. Otmica i dobjegavanje izvode se kadšto proračunano, t. j. potajnim dogovorom momka s djevojkom. Obično te vrste sklapanja braka nisu u skladu s voljom roditelja, i to u većini slučajeva iz endogamskih razloga. Međutim kada su obitelji mladenaca siromašne, pristaju na otmicu, da izbjegnju troškovima svadbe. U slučaju otmice spor se često izgladuje pregovorima. Dok je

TURCI JAKUTI U SJEVEROISTOČNOJ SIBIRIJI, predstavnici nomadskih stočara: Mladenka nakon dolaska pred šator zaručnikovih roditelja
(E. W. Pfizenmayer, *Mamutleichen u. Urwaldmenschen in Nordost-Sibirien*, Leipzig 1926)

otimanje djevojaka od roditelja neki izvanredni čin, kojim se dolazi od djevojke, to je prošnja s darovima i otkup djevojke od roditelja običniji oblik osiguranja djevojke za bračni život. Poznato je, da mladi Albanac mora nekoliko godina raditi i potucati se po svijetu, da steče dovoljno novaca za otkup bračne družice. Darivanje kod zaruka često ima svoj korijen u nekadašnjem otkupu. Da bi za ženidbu dorasli imali priliku međusobno se upoznati i birati, postoji u nekih naroda običaj *ženidbenih sajмова* u određeno doba godine. Sklapanje braka *ugovorom*, koji kao jednostavna *privola* postoji i u većine primitivnih naroda, usavršeno je u državnom i crkvenom pravu različitih naroda i vjera tečajem mnogih stoljeća (→ ženidbeno pravo).

Obredi mogu pratiti sve navedene oblike sklapanja braka. Oni pokazuju u prošlosti i sadašnjosti veliku raznolikost i bogatstvo (→ svadba). Osobito je važna uloga svatova kao svjedoka, da bi pojačali važnost toga čina i pokazali, kako je b. važna društvena ustanova.

Posebno treba spomenuti *pokusni brak*, koji postoji na pr. i u Vojvodini i Srbiji, pod rumunjskim utjecajem. Djevojka po sporazumu živi više mjeseci kod momka. U tim je krajevima mnogo nezakonite djece. Međutim to ništa ne priječi, da se djevojka kasnije uda.

S gospodarske strane važno je kod sklapanja braka davanje *miraza*. Mirazom se materijalno veže budući muž, jer se kod rastave vraća miraz. Kod muslimana se ne vraća samo miraz, nego se ugovori još i određena svota novaca, koja se plaća ženi u slučaju rastave. Djevojka donosi miraz seoskom mladiću i radi svoga dostojanstva, da dokaže, da je vrijedna i dostojna njegova ugleda i roda, da je iz kuće koljenovića, čestitih gazda i poštenih ljudi. Sramotom se smatra, kad se bogata djevojka uda za pukoga siromaha, te se smatra, da tu nije nešto u redu, a kad se bogati mladić želi oženiti siromašnom djevojkom, njegovi roditelji ponajprije prosvjeduju, odgovaraju ga od toga i ujedno traže drugu djevojku s mirazom, kako bi pokazali, da nije lako ući u njihovu kuću i u njihovo srodstvo, te da je njihov sin vrijedan bolje i bogatije djevojke.

Brakovi se sklappaju obično tada, kada su bračni drugovi dorasli za bračni život. Ali se gdje gdje, naročito u Indiji, sklappaju i *dječji brakovi*. Roditelji sklappaju te brakove, da bi malodobnu djecu materijalno unaprijed osigurali i pričuli jedno na drugo. Kod naroda, gdje je potrebna radna snaga, udaju se djevojke mnogo starije za malodobne mladiće, kako bi u kuću došao jedan radnik više. Ali je običnije, da muškarac bude nekoliko godina stariji od žene. V. H-t.

Teorije o razvoju braka. Uglavnom postoje tri skupine teorija o braku: romantička, evolucionističko-materijalistička i novija sociološko-psihologijska. Prve su se dvije pojavile u prošlom stoljeću, dok se treća razvila kasnije. Romantičku su teoriju zastupali pjesnici romantike, koji su glavnu komponentu braka vidjeli u zadovoljenju duševno-erotskih sklonosti ljudi, dakle u čisto subjektivnom momentu. Stariji su predstavnici evolucionističko-materijalističke teorije Bachofen i Morgan, a mladi Sumner, Rivers i Briffault. Po materijalističkom je mišljenju početak ljudskoga roda u hordi, čoporu kao klici buduće države. Unutar horde vladao je potpuni promiskuitet, agamija. Istom

nakon duga razvoja kroz šest »stepena«, t. j. postepenim zabranjivanjem promiskuiteta između roditelja i djece, pa braće i sestara (u prilog ovakva prikaza uzima se kao neizravno svjedočanstvo i tako zvani klasifikatorni sustav rodbinskih naziva; → rodbinstvo), pa dalje ograničavanjem matrijarhatske potpune poligamije (t. j. istovremeno i poliandrije i poliginije) preko skupinskog braka (poznat pod imenom *punalua* s Havajskog otočja) i privremenoga braka ili sindazmičke obitelji, imala bi se pojaviti napokon kod Semita, Indoevropljana i možda Turanaca patrijarhatska individualna poliginija te konačno kod protohistorijskih naroda Evrope (Kelta, Germana, Grka i Italika) monogamija. To je shvaćanje građeno s jedne strane na pretpostavci životinjskog podrijetla čovjeka, a s druge strane na samovoljnom tumačenju nekih pojava kod primitivnih naroda kao zaostataka pradavnog promiskuiteta, dok su one u stvari degenerativne pojave. Prva teorija zanemaruje objektivno značenje braka, a druga previda njegov čuvstveni i gospodarski vid i osim toga ne može se osloniti na posljednje znanstvenih istraživanja etnologije, sociologije i kulturne povijesti. B. je životna zajednica, kod koje djeluje cijeli niz motiva, pa različnosti njegova oblika ovise o političkom i gospodarskom uređenju te materijalnoj i duhovnoj kulturi određene skupine:

»AUSTROAZIJSKI« SAKAI PLEMENA SEMAI NA MALAKI, predstavnici primitivnih poljodjelaca: Bračni par (P. Schebesta, *Orang-Utan*, Leipzig 1928)

Americi R. H. Lowie, Kroeber, Howard; u Engleskoj A. R. Brown, Malinowski.

Medu mnogobrojnim dokazima protiv starijih evolucionističkih shvaćanja vrijedno je spomenuti neke podatke lingvistike i socijalne psihologije, kako su ih potpuno razotkrili P. W. Schmidt i W. Wundt: U daleko pretežnoj većini svih jezika nalazi se naime isti korijen za riječi nesamo »mati« (*ma, am, na, an* ili reduplikacija *mama, amma, nana, anna*) nego i »otac« (*pa, ap, ta, at* ili reduplikacija *papa, appa, tata, atta*). Iz toga slijedi, da su već u pradaвно doba čovječanstva (u doba zajedničkog središta i izvora daleko pretežne većine svih naroda uopće) bile dvije osobe, koje su se isticale u vezi s djetetom i kao takve bile poznate i zato dobile također posebna imena: otac i mati. To dokazuje, da je već u ono pradaavno doba postojala individualna obitelj, proizašla iz monogamije ili bar umjerene poliginije, t. j. da su svakako bili poznati nesamo mati nego i otac. Ono je dječje čuvstveno tepanje izraza za »otac« i »mati« moglo postati stalnim riječima i imenima ne u čoporu nego jedino u stalnom krugu nekolicine osoba, koje su često i mnogo tetošile dijete i od dragosti ponavljale njegovo tepanje. A. G-s.

Kritička povijest pretrčkanskog braka. — 1. Najstariji primitivni narodi tvore malene rastepene hrpe prvobitnih selačkih lovaca i sabirača plodova divljeg bilja, stjeranih u najzabavnije zakutke i na krajnje rubove kopnene površine. Među njihove prastare autohtone elemente pripada predaja, da ljudski rod potječe od jednoga para, muža i žene kao praroditelja, koje je izravno ili neizravno stvorilo Najviše Biće (Negrili, Andamanci, Semang, Kulin, Kurnai, Vijot, Penuti, Jurak). Kako se dakle te predaje nalaze kod članova svih triju ogranaka prakulture (→ kultura) i svih kontinenata, već se odatle može zaključiti, da je monogamija morala biti prvobitni oblik braka tih naroda, jer inače takve predaje ne bi kod njih mogle nastati niti se održati. I priča o Mjesecu i Suncu kao bračnom paru, koja je raširena u sva tri ogranka (→ mitologija), pretpo-

stavlja monogamiju kao nešto kod njih sasvim udomaćeno. Uistinu i praksa monogamije pripada njihovoj izvornoj baštini. Kod svih naime bez izuzetka vlada *individualni brak*, i to većinom upravo *monogamijski*, inače umjerena poliginija. Nigdje među tim najstarijim narodima nema ni poliandrije ni »privremenog braka« ni pogotovu »skupnog braka« ili kakvog šireg promiskuiteta, dakle ni jednoga od prva četiri »stepena« L. Morgana. Naprotiv sve su okolnosti u vezi s njihovim brakom tome posve oprečne. To su naročito: eksogamija, način sklapanja braka i njegova čvrstoća, a sve to u obilježjima izvorne prastare baštine. — Kod najstarijih primitivnih naroda vlada *lokalna eksogamija*. Time su već po sebi isključeni brakovi između onih bratučeda, koji potječu od rođene braće. Uistinu lokalna eksogamija proizlazi iz krvnog srodstva, jer se veći ili manji broj krvno srodnih obitelji uvijek drži na okupu i seli na istom području. Za sklapanje braka značajna je ponajprije činjenica, da su nesamo mladići nego i djevojke većinom sasvim slobodni u izboru bračnog druga. Napose se pri slobodnom izboru bračnog druga već očituje duševna strana braka, koju još naročito dokazuje posebna uredba kao uvjet i neposredna priprava za ženidbu: to su t. zv. *inicijacije* (v.), gdje se očituje sva ozbiljnost, kojom ti najstariji narodi, protivno svim evolucionističkim pretpostavkama, shvaćaju brak. Najstarije inicijacije imaju jedinu svrhu, da pripreme i osiguraju čvrst individualan brak (Kurnai, plemena Ognjene zemlje, Andamanci i dr.). Iza svršetka ove »bračne škole«, koja zna trajati po nekoliko mjeseci, slijedi vjenčanje. Ovo se uvijek kod tih naroda vrši pred većim ili manjim brojem svjedoka (Kulin, Bušmani, Andamanci, Aeta i dr.).

Kod Veda zaručnica dolazi na vjenčanje s uzicom, koju je već prije sama splela i sad je pred svojim ocem omata oko bokova zaručnika, a ovaj daje njoj pramen svoje kose, koju ona uplete u svoju kosu; muž mora trajno na sebi nositi vjenčanu uzicu, i kad se ona istroši, dužnost je njegove žene, da mu splete novu i omota oko bokova. Tu se i simbolički ističe trajnost i čvrstoća braka; a to isto kod naroda Kulin izražavaju pogrebni običaji: udovica nosi lubanju i kosti ruke pokojnog muža kao uspomenu sve do svoje smrti i tada se zajedno s njim pokapa. Slične pogrebne obrade imaju Kurnai i Andamanci, a jasne tragove takva obrada odaje stanje, u kojem su nađene kosti protolitskog »kineskog pračovjeka«.

I preljub je uistinu kod većine najstarijih naroda uopće rijedak, a osim toga se redovno i kažnjava (Negri, Semang, Aeta, Zes, Kulin, Bušmani), gdje gdje i smrću preljubnika. Time brak prakulturnih lovaca-sabirača dobiva sakralan značaj, što kod nekih očituju i njihove predaje, prema kojima je samo Najviše Biće na neki način izvršilo vjenčanje praroditelja ljudskoga roda. Razrješenje braka također je kod većine ovih naroda rijetko ili ograničeno na neodređene nezgode života; tako naročito, ako je žena nerotkinja. Uostalom to je najglavniji povod za poliginiju, koliko je uopće ima kod ovih naroda. Konačno se kod prakulturnih naroda u braku još ističe dalekosežna ravnopravnost i međusobna ljubav muža i žene, a ima i primjera izvanredne privrženosti i požrtvornosti; tako na pr. muževi Kurnai i Kulin znadu pri seobi nositi po nekoliko milja svoje žene, ako su slabe ili stare. Kod svih tih naroda, uz rijetke izuzetke, vlada *patrijarhat* (dakle opet protivno pretpostavkama L. Morgana).

2. **Srednji primitivni narodi** uz ostalo obilježeni su s tri različita tipa gospodarstva: nomadsko stočarstvo, primitivna kultura bilja i neka vrsta organiziranog lova s diferenciranim obrtom. U pogledu braka uopće velika je opreka između nomadskih stočara s jedne strane te primitivnih biljogojaca i lovaca-obrtnika s druge strane, ali i između ovih drugih razlika je znatna, naročito u čvrstoći braka, tako da su lovci-obrtnici u tom pogledu najgori.

Nomadski stočari, naročito oni prvotni u sjevernoj Aziji, ali u znatnoj mjeri i oni drugotni, kao planinski Tibetanci i primitivni Semito-Hamiti i u braku su najviše sačuvali tradiciju najstarijih naroda. Tako monogamija prevladava kod većine, ali im se kao cjelini može ipak pripisati umjerena poliginija. Ovoj pogoduje ovdje i levirat. U eksogamiji krvno se srodstvo ističe još jače nego kod naroda prakulture: b. je zabranjen među pripadnicima istoga »roda« ili »kosti«, a to znači u teoriji do 9. ili 7. koljena. Kod sklapanja braka slobodan izbor bračnog druga za djevojku znatno je ograničen voljom roditelja, ali zato je također veoma raširena fingirana otmica; međutim nije baš rijetka ni prava otmica, kojoj je, ako se dogodi unutar vlastitog plemena, uzrok redovno ošteta, zvana *kalim* (v.). Obredi vjenčanja tih naroda nadvisuju svojim opsegom i sadržajem sve druge narode. Kod nomadskih stočara napose su razvijene svatovske povorke. Veliku važnost

pridaju tome, da djevojka sačuva do braka djevičanstvo (mjestimice kod sibirskih nomadskih stočara nosi u tu svrhu i posebnu opremu); ako padne, strogo se kažnjava, a često se događa, da se više ne može udati; ako se njezin pad otkrije nakon vjenčanja, najveća je to sramota za njezinu majku. U obredima vjenčanja ujedno se ističe nesamo sakralni značaj nego i načelna čvrstoća braka. I s obzirom na njegovu čvrstoću nomadski su stočari u znatnoj mjeri sačuvali predaje naroda prakulture. Slučajevi su preljuba dođuše češći, ali se jednako strogo kažnjavaju: preljubnica redovno smrću ili teškim batinama, a preljubnik globom u stoci kao za umorstvo i tjelesnu ozljedu (koliko se ne izvrši krvna osveta). Isto tako razrješenje braka nije prepušteno samovolji bračnih drugova, premda se događa češće nego u najprimitivnijih naroda, jer svaka strana ima zaštitu u vlastitom rodu i neki nadzor od strane svojitina roda.

DRAVIDA ORAON U SJEVERO-ISTOCNOM DIJELU PREDNJE INDIJE. Bračni par (Sarat Chandra Roy, *The Oraons of Chota Nagpur*. Ranchi 1915)

drugoga koljena. U izboru bračnog druga obje su strane slobodne. Pretežno vlada monogamija, ali poliginija je u načelu dopuštena. Zaručnik mora roditeljima (i sestrama) zaručnice dati neke darove. Obred vjenčanja uključuje dvoje: pred skupljenim obostranim rodom najstariji mužkarac (ili otac zaručnice) glasno navješćuje sklapanje braka; mladenci držeći se za ruke zajedno jedu, što treba značiti, da odsada nitko drugi više ne smije s nevjestom jesti. Preljub se često kažnjava smrću ili teškom globom (Kubu, Džakudn; ali kod naroda Sakai, gdje se sada više ne spominju takve kazne, žene su mjestimice ozloglašene kao razuzdane). Svakako je značajno, da susjedi ovih posljednjih, prakulturni Semang, svijesno ističu svoju moralnu prednost u čvrstoći i čistoći braka pred onim biljogojcima i osuđuju ih kao razvratne ljude. U područjima naroda biljogojaca, gdje vlada »klasični« patrijarhat, muž seli u kuću žene i ostaje ondje trajno. To je brak, zvan »bina« (na Ceylonu), a postoji u različnih naroda jugoistočne Azije, Prednje Indije, Ceylona, Polinezije, Kamčatke (Itelmi), južne Afrike, središta Južne Amerike i jugozapadnog dijela Sjeverne Amerike (Pueblo).

U drugom daljem obliku strogog patrijarhata nastaje gotovo prkšno i svakako nenaravno bračno stanje: svaka strana živi u domu svojih roditelja, a muž samo posjećuje svoju ženu; on je u njezinoj kući gost i »roditelj«, inače stranac, bez udjela u obiteljskim poslovima i prihodima kao i bez utjecaja na odgoj djece (Khasi u Asamu, neki urođenici na Sumatri, na Karolinškom otočju, Irokezi; tragovi kod starih Arapa i Japanaca).

U strogom ili »klasičnom« patrijarhatu eksogamija obuhvaća najmanje »materinski rod«, t. j. proširenu obitelj, koliko imade svijest zajedničkih pređa po materi. U izboru bračnog druga svakako se ističe veća sloboda djevojke nego momka. Osim toga kod nekih (Garo, Moi i dr.) zaručnica prije vjenčanja i prije selidbe zaručnika u njezinu kuću boravi određeno vrijeme u kući njegovih roditelja i radi za njih. Redovno vlada tu stroga monogamija (sasvim protivno Morganovoj konstrukciji), ali ipak ima i slučajeva poliginije (Garo, Khasi, Moi). To je za strogi patrijarhat ovih naroda, gdje muž seli u kuću žene, već po sebi ne-

SVADBA U SREDISNJEM JUZNOM TIBETU (država Dalai Lame)
S lijeva na desno sjede: Zaručnikov pomoćnik, zaručnik, zaručnica
i njezina pomoćnica
(Ch. Bell. *The people of Tibet*, Oxford 1928)

pravilnost. U nekih se naroda te grupe inoča dopušta u slučaju neplodnosti prve žene.

Glavni obred vjenčanja najčešće sadržava nešto iz navedenog obreda kod naroda Sakai, Džakudn i Kubu. Ne izostaje ni svečani najvještaj sklapanja braka pred skupljenim obostranim rodom, odnosno nagovor mladencima o njihovim dužnostima i zazivanje blagoslova na njih uz žrtvu piva (od prosa ili riže), pijetla i kokoši ili svinje, i to ili Najvišim Biću i predima ili samo predima.

Preljub se redovno kažnjava. Nekoć je vjerojatno smrtna kazna (Džakudn i Kubu) bila i u »klasičnom« matrijarhatu općenita, a sada je najčešća kazna globom (kod naroda Koč može se preljubnik u slučaju neutjerivosti globe prodati u roblje). Međutim je općenito kod svih naroda ovoga skupa vidljivo, da i čuvanje čistoće prije braka i sam bračni moral postepeno padaju napuštanjem prvobitnih strogih sankcija i utjecajem drugih naroda (»civiliziranih« Malajaca, kolonista iz Indije, Kine i Japana). — Ovdje nastaju također nove izmjene u matrijarhatu, pa u njegovim završnim fazama, poglavito pod utjecajem lovaca-obrtnika, žena konačno opet seli u kuću muža, koji međutim mora to svoje pravo otkupiti, i to tako, da mjestimice služi određeno vrijeme prije ili poslije vjenčanja u kući njezinih roditelja, inače im plaća za ženu kupovinu, i to je ovdje najčešće. Pritom žena i djeca pripadaju i dalje njezinu rodu i plemenu, a djeca su baštinici njezina brata, svoga ujaka. Ovaj je već u strogom matrijarhatu ženin zaštitnik ili upravitelj njezina posjeda, a sada postaje zaštitnik i skrbnik njezin i njezine djece, kojoj je ujak uopće u matrijarhatu bliži nego vlastiti otac (u Asamu, kod Itelma, u Australiji, Melaneziji, Americi i Africi kod primitivnih i degeneriranih ostataka biljogojaca).

U povodu takva stanja došlo je do toga, da je ovdje na degradiran na »lukrativno poduzeće«: što više žena, to više poljodjelskih posjednika i više obrađenih polja. Ali odatle dalje potječe nastranost i u obratnom smjeru: što veći bogatstvo, to veći broj žena u ime »prestiža« i proste razuzdanosti (tako naročito u Melaneziji i Africi). Posljedica toga je neobuzdana poliginija, koja obeščašćuje b. u svakom pogledu, naročito njegovu čvrstoću. Tako na pr. bogati stari kupuju djevojke i mlade udovice, a siromašni momci i mladi udovci ili ne mogu sklopiti braka ili se moraju oženiti starim puštenicama ili udovicama, da onda potraže prigodu za preljubne odnose.

Lovci-obrtnici, koji se svojom cjelovitom kulturom danas još rijetko gdje jače ističu, jer su ih većinom primitivni biljogojci ili kulturno asimilirali ili jako nakalamili, pokazuju nesumnjivo zaokružen sustav nazora i običaja, koji se sasvim razlikuju od onih kod nomadskih stočara i primitivnih biljogojaca te su pravi otrov za brak uopće, a napose za njegovu čvrstoću.

To su ponajprije priče o personificiranom Suncu kao oploditelju zemlje ili uopće »velikom razbludniku«, crvene boje i vatrene naravi (istočna Indonezija, Melanezija, Kordiljere Sjeverne Amerike, Oraon u Pred. Indiji). S time je dalje u vezi analogijska magija (→ magija) tobože za pojačanje plodnosti životinja i bilja u obliku simboličkog parenja životinja određene vrste ili kao besramna gluma oplodivanja »čitave prirode« ili kao opće seksualne orgije iza plesova prigodom Sunčevih i srodnih svečanosti. Na mitskim se i magijskim elementima osnivaju tajne inicijacije za mladiće, pri kojima je sve upravljeno na neko simboličko izjednačenje ili vezanje mladića-kandidata sa Suncem, odnosno usredotočeno oko isticanja muškaračke spolne snage. Zato se kod naroda lovaca-obrtnika i na područjima njihova neposrednog utjecaja mogu naći sve abnormalne strane spolnog života: trajan više ili manje slobodan spolni saobraćaj među mladeži uz popratne pojave različitih prezervativa, pobačaja i postnatalnog čedomorstva, a svega toga ima i u braku, česti dobrovoljni ili silom iznuden i u svakom slučaju redovno nekažnjeni ili bar lako oprošteni preljub, pače neka vrsta »legaliziranog« preljuba među većim ili manjim brojem bračnih parova; samovoljno provediva i često ponavljana razrješenja braka; stvarno neograničena poliginija i poliandrija, ali ne kao zakonita ili ustaljena forma braka, nego kao pojedinačni samovoljni slučajevi, koji se trpe kao i sve ostalo. Upravo tim su se

pojavama dali zavesti Morgan i drugi evolucionisti, gledajući u njima ostatke prapadnog promiskuiteta prvih četiriju »stepena« u razvoju braka, a uistinu su to degenerativne pojave na račun prvobitne monogamije.

Kod lovaca-obrtnika postoji individualan brak sa svim pripadnim ustanovama, a sve zajedno i svaka pojedina ustanova napose ni najmanje ne odaju neku novotariju, koja bi bila istom uvedena kao postepeno ograničenje opće razuzdanosti i obrana nekoga »početnog braka«, nego naprotiv jasno očituju, da su stara i duboko ukorijenjena baština, ali koja ostaje samo »na papiru«. Tako postoji točno određeni zakon eksogamije, koja obuhvaća »klan«; ona je kod sklapanja braka još uvijek obvezatna, ali s obzirom na spomenute orgije nema više prave praktične vrijednosti. Kod izbora bračnog druga djevojka redovno nema riječi, a često puta roditelj joj već kao djetetu nađu muža bez obzira na njegove godine. Pritom treba za nju platiti kupovinu. I obredi vjenčanja kod tih naroda upućuju nesamo na ustaljen individualan brak nego upravo na monogamiju, a njihov tradicijski moralni pravilnik čak većinom izričito zabranjuje spolni saobraćaj mladeži i preljub, a javno mnijenje još i danas osuđuje i žigoše ovakve prestupke, koliko su javni.

Budući da su lovačko-obrtnički narodi veoma rano utjecali na primitivne biljogojce i poslije s njima zajedno na nomadske stočare, to se njihov razvrat postepeno širio kao zaraza sve dalje i konačno postao sudbonosan za dalji razvoj braka.

3. Najmlađi primitivni i visoko civilizirani narodi daju se geografski podijeliti u južni, srednji i sjeverni pojas prema kulturnoj diferencijaciji (→ kultura). B. kod tih naroda kao i u protohistorijskim visokim civilizacijama nastavlja općenito tradicije jačega dijela baštine u kulturama tih naroda iz prijašnjih starijih kultura. To vrijedi naročito za »niže slojeve«. Uporedo se ističe uopće sve veća vlast oca, koja i kod izbora bračnog druga pogađa nesamo kćeri nego većinom i sinove. Često su već među malom djecom određeni budući bračni parovi, a u starim se državama Perua, Mexika, Japana i Kine znalo događati (kao katkada i u evropskih naroda), da su se mladenci prvi put vidjeli istom kod vjenčanja. Eksogamija se postepeno ustaljuje na užem krvnom srodstvu s očeve i materine strane. Ali zato nastaje nešto novo: staleška endogamija, osobito u »višim slojevima«, gdje su dopušteni brakovi i između bližih srodnika, da bi se tako »plava krv« ili plutokratski položaj sačuvali u punoći. To se u vladarskim kućama većine hamitsko-crnčakih monarhija istočne Afrike pače izrodilo u rodoskvrnstvo, t. j. u obiteljsku endogamiju: prva i glavna žena kralja smije ili gdje gdje upravo mora biti njegova rođena sestra. Isto je vrijedilo za faraonsku dinastiju u starom Egiptu, za neke vladarske kuće u prednjoj Aziji, za dinastiju Inka starog Perua, a u državi starih Čibca u Columbiji brak sa sestrom bio je dopušten i među pukom. U »nižim slojevima« pored umjerene poliginije (naročito za slučaj neplodnosti prve žene) nije rijetka ni monogamija, koja je još kod starih Germana, Grka i Rimljana ostala službeni oblik braka i ušla u staro rimsko zakonodavstvo. Povrh toga u tih se naroda susreće i poliandrija, ne doduše kao isključiva, ali ipak kao više ili manje stalna ili redovna ustanova nekih naroda, ali i tu je ona ograničena na određeno područje, koje nekako po sredini presijeca sva tri pojasa (Tibet, Srednja Himalaja, znatan dio dravidske i indo-arijske Prednje Indije sa Ceylonom, južna Arabija i dvije države Bahima u istočnoj Africi; među starim visokim civilizacijama one u Babilonu i Sparti).

U pretežnoj većini ovih krajeva poliandrija je »bratska«: najstariji brat sklopi brak s djevojkom, koja postepeno postaje također žena njegove mlade braće. Ova okolnost i geografski smjštaj poliandrije dovoljnom sigurnošću upućuju na njezino podrijetlo: ona je nastala kao posljedica prvog međusobnog miješanja strogog patrijarhata nomadskih stočara i strogog matrijarhata primitivnih biljogojaca, odnosno njihovih pravnih nazora; to je kompromis između prava prvorođenca (primogeniture) kod prvih i zemljišnog vlasništva žene kod drugih (W. Schmidt).

Kupovina za ženu postaje gotovo općenita, dok se u nekom mirazu žene i u opsežnijim obredima vjenčanja očituje jači utjecaj nomadskih stočara. Položaj žene u braku općenito je slab, a često jednak robovanju, koje doseže krajnju okrutnost kod smrti muža: veći ili manji dio harema, redovno s glavnom ženom na čelu, do nedavnih se vremena u »višim krugovima« gotovo u čitavom južnom i gdje gdje u sjevernom pojasu ubijao, spaljivao ili zakapao zajedno s mužem, ili je bio osuđen na doživotan zatvor u blizini njegove grobnice, da mu tobože služi i na drugom svijetu. S obzirom na čvrstoću braka i na spolni

moral uopće južni pojas u svim slojevima gotovo bez izuzetka nastavlja razvratno stanje naroda lovaca-obrtnika, pa se tu susreću sve njihove prljavštine, štoviše još su i gore; u tom su pogledu prilike u srednjem i sjevernom pojasu većinom neuporedivo bolje.

Značajno je, kako je u tim krajevima »ukročena« ona najpogubnija baština lovačko-obrtničke komponente, t. j. njezine svečanosti sa spolnim orgijama mitsko-magijskog značenja: one su postepeno pretvorene u godišnje (većinom proljetne) ženičbene »sajmove«, t. j. plemenske sastanke, na kojima se uz gozbe i zabave vrše ogledi mladića i djevojaka i odmah sklapaju brakovi ili bar zaruke (Miao i Lolo, Limu na otoku Hainanu, Leičou u južnoj Kini, Bhutia u Himalaji, Svani u Kavkazu; u sjevernom pojasu poznavali su ih stari Mandžu-Siemp, Kinezi i neki Indoevropljani, za koje posljednje svjedoče o tome pored starih izvještaja različni narodni običaji širom današnje Evrope; među starijima visokim civilizacijama bilo je takvih »sajmova« u Babilonu). — Osim toga se iz mitsko-magijske baštine naroda lovaca-obrtnika razvila na granici južnog i srednjeg pojasa kao stalna ustanova »sakralna prostitucija«. Slične prostitucije, gdje se još povezuje s prigodnim orgijama, bile su u to doba razvijene u Feniciji i Maloj Aziji, a ponegdje također u Egiptu i Grčkoj. Iza punskih ratova počinju raskaljšeni orijentalni kultovi prodirati u Rim i susjedne krajeve Italije. Rimski se senat ostrim kaznama borio protiv ovakvih atentata na brak: g. 186 pr. Kr. mnogi su učesnici kod tajnih bakanalija osuđeni na smrt. Ali u to je vrijeme čvrstoća braka kod Rimljana bila već podrovanjena i vlastitom krivnjom. — Zapravo već u sjevernom i srednjem pojasu najmlađih primitivnih naroda nastaje i sve se više širi dvostruki moral, koji onda u starijima visokim civilizacijama postaje sudbonosan: vjernost žene strogo se prosuđuje i nadzire, njoj je otegoćeno ili sasvim onemogućeno razrješenje braka; naprotiv mužu je olakšano a isto tako ne zamjerava mu se preljub. Odatle se gotovo u svim protohistorijskim visokim civilizacijama (također u Kini i Japanu, gdje je inače život obitelji ostao razmjerno najbolje sačuvan) razvio sistem inoča ili hetera, koje su se uzimale poglavito iz redova ropkinja. Taj se razvrat uvriježio i među širim slojevima i u daljem razvoju tih civilizacija mjestimice je zauzeo upravo strašan opseg, tako naročito u kasnijim razdobljima povijesti staroga grčko-rimskog svijeta. Rimske žene mjesto po konzulima računaju godine po broju muževa, koje su promijenile, a mnogi muškarci izbjegavaju svaki brak, da se mogu podati što većem razvratu.

Degeneracija dakle, koja je među srednjim i najmlađim primitivnim narodima vladala kod naroda lovačko-obrtničkih (i u područjima njihova utjecaja), opet se ponovila na području narodâ pisane povijesti: čvrsta monogamija iz prvobitne baštine prakulturnih naroda u prvom slučaju i razmjerno čvrst individualni, većinom još monogamijski brak nomadskih stočara u drugom slučaju jednako svršavaju s fiktivnim dalekosežnim promiskuitetom. — O protivnom pravcu razvoja braka po Morganovoj konstrukciji nema doista ni traga, i činjenice etnološke i historijske tu koncepciju posve opovrgavaju.

LIT.: W. Schmidt-W. Koppers, *Völker und Kulturen*, Regensburg 1925; *Internationale Woche für Religions-Ethnologie*, V. Tagung, Luxemburg 1929 i Pariz 1931 — sa 21 referatom dijelom izvornih izvještaja o braku i obitelji različitih primitivnih i visoko civiliziranih naroda; E. Westermarck, *History of Human Marriage*, 5. izd., 3 sv., London 1921; R. H. Lowie, *Society Primitive*, New York 1920; R. Thurnwald, *Die menschliche Gesellschaft in ihren ethno-soziologischen Grundlagen*, I.—V., Berlin 1931—34; primjerni izvorni izvještaji za prakulturne lovce-sabirače P. Schebesta, *Bei den Urwaldzwerger von Malaya*, Leipzig 1927; za nomadske stočare W. Radloff, *Aus Sibirien*, I.—II., Leipzig 1893; za primitivne biljogojce J. B. M. Me Govern, *Unter den Kopfjägern auf Formosa*, Stuttgart 1923; za lovce-obrtnike R. B. Sarat Chandra Roy, *Orain Religion and Customs*, Ranchi 1928; za najmlađe primitivne narode A. Erdland, *Die Marschall-Insulaner* (Anthropo-Bibliothek II., 1., Münster i. W. 1914; za najstarije visoke civilizacije C. L. Wooley, *The Sumerians*, Oxford 1928; A. Gahs, *Historijski razvoj porodice*, Zagreb 1932.

Kršćanski brak prema Kristovoj nauci i povijesnom iskustvu. Upravo u doba najvećeg bračnog razvratu u rimskom carstvu iznenada se počela širiti u svim društvenim slojevima čvrsta i stroga, sasvim beskompromisna monogamija. To nije bio plod lagane, nutarnje evolucije, nego učinak novoga kulturno-povijesnoga čimbenika: kršćanstva. Njegov osnivač, Isus Krist, zahvaća u pitanje braka s njegove najosnovnije, t. j. čudoredne strane, koja opet može imati svoj zadnji razlog i zadnju sankciju samo u religiji. Zato on veže preporod braka uz obnovu vjere u jednoga Boga, koji je nesamo svemogući Stvoritelj i dobrotvori Otac na nebesima nego i zakonodavac i sudac, koji vidi najintimnije misli i želje ljudskoga srca. Krist doskora izravno pročišćuje i profinjuje starozavjetno shvaćanje braka u besjedi na Gori.

Na koncu svog javnog naučavanja ponovno ističe nerazrješivost braka: »Svaki, koji otpusti svoju ženu i uzme drugu, čini preljub, i koji uzme puštenicu, čini preljub« (Luka XVI., 15—18). To je vjerojatno bio povod, da ga farizeji malo poslije na njegovu zadnjem putovanju iz Pereje u Jeruzalem otvoreno pitaju u smislu škole svoga predstavnika Hilela: »Smije li čovjek otpustiti svoju ženu iz kakva mu drago razloga?« A Krist im odgovara: »Nijeste li čitali, da je Onaj, koji je u početku stvorio čovjeka, stvorio ih kao muško i žensko? I (Adam) je rekao: zato će čovjek ostaviti oca i majku i prionuti uz svoju ženu, a dvojce će biti jedno tijelo. Tako nisu više dva, nego jedno tijelo, što je dakle Bog združio, neka čovjek ne rastavlja.« Nato farizeji prigovore: »Zašto je dakle Mojsije zapovjedio, da se dade otpusno pismo i da se (žena) pusti?« Sljedi Kristov odgovor: »Yama je Mojsije dopustio otpustiti vaše žene poradi tvrdoće vašeg srca. Ali iz početka nije bilo tako!« (Matej XIX., 3—8).

BRAČNI PAR IZ NARODA KAREN U BIRMI

Što više prstenja od mjedi oko vrata i dosljedno što duži vrat, to veća dražest žene

(H. J. Marshall, *The Karen People of Burma*, Columbus-Ohio 1922)

Doskora, polovicom 1. st. pos. Kr., čitavu Kristovu nauku o beskompromisnoj monogamiji navješćuje grčko-rimskom svijetu naročito sv. Pavao govorom i perom; tako u poslanici Rimljanima najprije osuđuje neznabožacke spolne nastranosti i druge mane, da onda to jače istakne jedinstvo i nerazrješivost kršćanskog braka, dalje u poslanici Korinćanima, pa Efežanima. Povrh toga sam je Krist, diskretno i privlačivo u isti mah, stavio na srce »onima, kojima je dan«, i »koji mogu shvatiti« dragovoljan zavjet djevičanstva »poradi nebeskog kraljevstva«, t. j. kao sredstvo višeg savršenstva i isključivog služenja Njegovoj Crkvi (Matej XIX., 10—12), dakle ne poradi izbjegavanja obiteljskih žrtava.

Kristova Crkva imala je kroz stoljeća borbe, naročito s »višim krugovima« i s nekim vladarima, da provede i očuva beskompromisnu monogamiju. Ona je u tom ostala neumoljivo dosljedna i onda, kada je među njezinim vlastitim predstavnicima pala stega i kad je razvrat iskoristio crkvene raskole i otpade, da u znatnim dijelovima Evrope postigne kompromise na račun nerazrješivosti braka.

To je bilo najprije u 10. i 11. st. za prodora cezaropapizma i feudalizma u crkvene krugove na istoku i na zapadu, zatim opet u 15. i 16. st. u doba poganskog humanizma na zapadu. U Evropi je pak iza francuske revolucije bračno stanje opet krenulo nizbrdice, i to naročito pod utjecajem t. zv. naturalizma i konačno surovog materijalizma, što su ga tijekom prošlog stoljeća naveliko širili nekako uporedo liberalizam i marksizam, prihvativši Morganove konstrukcije o »prvobitnom promiskuitetu« za opravdanje svojih etastičkih nazora o prioritetu države pred obitelji i svojih ciljeva.

A neposredan je cilj bio t. zv. civilni brak, koji bi htio bračnom ugovoru oduzeti sakramentalnu svetost i ujedno što više olakšati njegovo razrješenje. Međutim je upravo uvođenje civilnog braka jasno očitivalo, da više nema granice u raspadanju obitelji sa svim sudbonosnim posljedicama, kad se jednom prihvati načelo razrješivosti braka. Tako su početkom sadašnjeg stoljeća sve više rasle brojke godišnjih razrješjenja brakova u Pruskoj, Francuskoj i naročito u USA, gdje su već iznosile i 200.000, da onda budu još daleko nadmašene u Sovjetskoj Rusiji. Tako se po treći put u povijesti ljudskog roda razvijala degeneracija monogamije i braka uopće sve do dalekosežnog promiskuiteta. Ali takva degeneracija ne može više ostati nepopravljiva i beznadna, jer onaj novi kulturno-historijski čimbenik višega reda ne prestaje djelovati: zajedno s vjerom u Boga Kristova Crkva brani svetost braka u njegovu jedinom dosljednom i potpunom obliku, u beskompromisnoj monogamiji, kao temelj uređenog ljudskog društva. I kao što je već dva puta bilo u povijesti kršćanskog braka, tako i sada nakon pape Leona XIII., koji je poslanicom »Arcanum« (Tajna) od 10. II. 1880 osudio civilni brak, u zadnje doba papa Pio XI. u okružnici »Casti connubii« (O čistom braku)

MLADA ŽENA IZ HAMITSKOG PLEMSTVA S DJETETOM NA LEDIMA Hamitsko-crnačko kraljevstvo Ruanda u središnjoj istočnoj Africi (P. Pagès, *Un royaume hamite au centre de l'Afrique*, Bruxelles 1933)

ustuknuo pred nastavljanjem dosljedne provedbe marksističkih nazora o braku; tada je lozinka, da je spolni čin toliko dobro, izvršenje pobačaja je ograničeno ili »racionirano« i ujedno je počela propaganda za stalniji i čvršći brak uz neke zakonske mjere.

Svakako za budućnost braka nosi veliku odgovornost i država kao najviša narodna organizacija i nosilac vlasti.

LIT.: O *kršćanskom braku* (*Casti connubii*), enciklika pape Pija XI. (u točnu hrvatskom prijevodu), izd. Akademije »Regina Apostolorum«, Sarajevo; A. Živković, *Enciklika Pape Pija XI. za moralno-socijalni preporod društva*, Zagreb 1931; W. Schmidt, *Liebe—Ehe—Familie*, Beč 1931.

Brak u današnjem društvu. U položaju žene u braku cgleda se položaj žene u društvu uopće. Žena je najglavniji radni član bračne zajednice, jer radi u kućanstvu, u gospodarstvu, te rađa i odgaja djecu. U seljačkom braku žena je za trećinu zaposlenija od muškarca, jer radi u kućanstvu, u vrtu, kod marve i na polju, a muškarac samo na polju i oko stoke. Ondje, gdje žena ima veću slobodu raspolaganja zajedničkim dobrima, odnosno, gdje ona može posve slobodno raspolagati nekim određenim dobrom, koje samo njoj pripada, ili gdje ona može predstavljati čak cijelu obiteljsku zajednicu, kako je slučaj kod naše zadruga, možemo naslutiti utjecaj matrijarhata. Muškarac privreduje, ali žena raspolaže novcem, jer ima više smisla za raspolaganje imovinom, koji je stekla brinući se za dom i djecu. Grad je industrijalizacijom i urbanizacijom unio nove probleme u brak. On je zaposlio ženu, učinio je ekonomski neovisnom od muškarca, pa nam se moderni b. pokazuje mnogo krhkiji i slabije povezan nego prije. U gradu su mnogobrojne rastave brakova; tu nalazimo napuštene domove, nepozakonjene divlje brakove, tu se razvija prostitucija, ne polaže se velika važnost na čistoću braka, ne pazi se toliko na razlike u godinama bračnih drugova, što sve dovodi do skeptičnog gledanja na brak. S druge strane mnoga žena u gradu ne radi, nema brige oko doma, ne rađa djecu, već ljenčari i što manje radi, a više troši, misleći, da tako ima veći ugled. U modernom braku nema poštvenosti, samozataje za usklađenje značaja bračnih drugova i održavanje obitelji. Previše su razvijeni sebičnost i materijalizam. U brak se često polazi s romantičnim predodžbama, koje nemaju osnove u stvarnosti, pa zato dovode do razočaranja. Ili se opet misli, da je zadovoljenje spolnog nagona glavna svrha braka, a gubi se s vida značenje braka za održanje društva.

U sredenim društvenim prilikama b. i obiteljski život normalna su pojava. Kod prosječnih ljudi b. se često u prvom redu sklapa na temelju interesa roditelja bračnih drugova, a uzajamna privlačivost budućih bračnih drugova samo olakšava taj izbor. Razumne poglede na brak vidimo osobito kod seljaka. Oni tu rješavaju pitanje radne snage, povećanje svoga gospodarstva ili ugleda. Pitanje miraza je bitno. Ne radi se samo o otkupu, nego mladici i djevojka, t. j. buduću bračni drugovi, žele u prvom redu živjeti kao

od 31. XII. 1930 razmatra sve suvremene krive nazore o braku i velika zla, koja pogadaju ljudsko društvo provođenjem tih nazora, a ujedno iznosi u zaokruženoj cjelini sve, što treba znati o velikom otajstvu braka i o dužnostima bračnih drugova kao putokaz za obnovu društva preko obnovljenog braka.

A danas postoji već ona preporodna jezgra nesamo u evropskim narodima unatoč općem razvratu, nego i u mnogim (misijskim) krajevima i narodima izvan Evrope. Nisu naime samo preporodni narodni pokreti uporedo s borbom protiv liberalizma i marksizma morali već iz rodoljublja uzeti kršćanski brak u zaštitu, nego je 1935 i sam Stalin

i njihovi roditelji, a to znači održati bar približno istu društvenu razinu. Međutim pri svemu tome potrebno je, da postoji kod budućih bračnih drugova raspoloženje za sklonost i uzajamno popuštanje u zajedničkom životu.

U Hrvatskoj se dvije trećine od sveukupnog broja vjenčanja vrši od listopada do veljače. Najveći broj sklopljenih brakova bio je kod nas poslije rata 1919. Tome će biti razlog i u tome, što su se nakon par godina mnogi momci vratili iz rata. Do 1924 pada broj brakova, 1925 taj se broj diže, no poslije opet opada, i 1928 dolazi opet drugi najmanji broj. G. 1929 malo raste, ali poslije stalno pada, te doseže najniži broj 1934, dakle za vrijeme najveće privredne krize. Od toga vremena slabo se povećava broj brakova, pače, on je i dalje manji, negoli je bio 1930. Linija sklopljenih brakova u hrvatskim gradovima i selima podudara se, što znači, da gospodarsko stanje naših gradova ovisi o blagostanju naših sela i da se ravna po njemu.

Zanimljivo je, da je u planinskim krajevima Hrvatske, odakle odlaze ljudi na rad u gradove ili u tuđe zemlje, g. 1933—35, baš za doba najteže krize, znatno porastao broj brakova i broj djece. Uzrok je tome u velikom broju povratnika radnika, koji su tada imali prilike, da se nezaposleni žene. U Hrvatskoj je bilo 1930 na deset hiljada stanovnika 88,45 sklopljenih brakova; na 100 sklopljenih brakova bilo je u primorskoj Hrvatskoj 436,29 rodene djece, a u kontinentalnoj Hrvatskoj 358,59 rodene djece.

Broj je zakonite djece veći u katoličkim zemljama nego u protestantskim. Na pr. g. 1911 ima zakonite djece u Irskoj 98,8%, Italiji 91,1%, Austriji 89%, a u Pruskoj 74,7%, Engleskoj 68,4%. G. 1928 pokazuju katoličke zemlje, da se na 1000 stanovnika rada u Madridu 25,9 djece, u Rimu 26,1 djece, a u Berlinu 10,2, u Londonu 16,2 djece, u kontinentalnoj Hrvatskoj 31,1 djece, a u primorskoj Hrvatskoj 36,3 djece.

Promatramo li pitanje braka u različitim stupnjevima ljudske uljudbe i tokom vjekova, vidimo, da je unatoč različitom gledanju na brak u različito vrijeme prevladavalo pozitivno mišljenje o monogamskom braku. No do sada, a i u buduću, rješavat će se problemi u braku na temelju onih ideologija, koje budu u određeno vrijeme vladale u svijetu. To nam je pokazala zadnjih dva desetljeća Njemačka, koja pitanje braka rješava prema nazoru na svijet, postavljenom od nove Njemačke. Međutim ne smije se nikada smetnuti s uma, da je b. od najveće važnosti za obiteljski život, koji je temelj svakoj društvenoj povezanosti i društvenom napretku.

LIT.: *Obitelj u današnjem društvu*, Izdanje Socijalnog tjedna, Zagreb 1938; R. Bičanić, *Ekonomski faktor u porastu stanovništva*, Liječnički vjesnik, Zagreb 1940; E. S. Bogardus, *Uvod u praktičnu sociologiju* (pogl. VI.), Zagreb 1941; R. H. Lowie, *Marriage* u *Encyclopedia of the Social Science*, New York 1933; F. E. Lumley, *Principles of Sociology*, New York 1929.

V. II-t.

MJESNI »KRALJ« SA ŽENOM I NJEZINOM DVORKINJOM S Maršalskog otočja u Mikroneziji, evropeizirani samo u odijelu (A. Erdland, *Die Marschall-Insulaner*, Münster i. W. 1914)

BRAK (*Cystoseira*). U morskim pličinama i uz obale često nalazimo u velikom mnoštvu smeđu algu brak. Steljka je prihvatnik pričvršćena, a grmolikog je izgleda. Poznato je oko pedesetak vrsta, od toga većina u Sredozemnom moru i Atlantskom oceanu. U Jadranu ima desetak vrsta, a među njima su najobičniji brakovi: *C. barbata* (Good. et Woodw.) Ag., *C. abrotanifolia* Ag. i *C. trinita* (Desf.) Duby. Preostale vrste rastu u Indijskom i Tihom oceanu te oko Kapa (v. sl. Alge Jadr. mora u 1. sv. HE iza str. 232.). I. P.

BRÄKER, Ulrich, * Nabis u Toggenburgu (Švicarska) 22. X. 1735, † Waltweil (Švicarska) 11. IX. 1798, pastir, silom vojnik, pobjegao iz pruske vojske, a zatim bio tkalac u svojoj užoj domovini. Poput Švicara Thomasa Plattera napisao neobično zanimljivu i za kulturnu povijest svojega vremena vrlo važnu autobiografiju, koja se može mjeriti s najljepšim autobiografijama, što ih ima njemačka književnost, ne izuzevši ni Goetheovu *Dichtung und Wahrheit*. Naslov joj je *Lebensgeschichte und Natürliche Ebentheuer (Abenteuer) des Armen Mannes in Toggenburg*, 1789, 2. izd. 1922. G. Š.

BRAKIČNA ILI BOČATA VODA je slankasta voda, koja postaje miješanjem slatke i morske vode i sadržava soli manje od prosječnog morskog saliniteta 35‰. Naziv brakična dolazi vjerojatno od riječi brak, kako se zovu morske paše, plićaci (riječ je lat. porijekla: bracam »blato, močvara«), dok naziv bočata dolazi od riječi bač, kako se u srednjem dalmatinskom primorju zovu bunari pored obale, koji imaju slankastu vodu (ova je riječ grčkog porijekla: βαθύς »dubok«). Voda iz bača daje se stoci, tako da joj ne treba davati sol. Pri manjem sadržaju soli upotrebljava se i za zalivanje povrća, a rijetko za piće. B. v. se javlja u zatvorenim morima, zalivima, lagunama i uopće u blizini riječnih ušća, gdje je pritanje slatke vode veće od ishlaplivanja; na pr. u Baltičkom moru salinitet opada od 15‰ (u Kattegattu) do 2‰ u Botničkom zalivu, u Azovskom moru je 10‰, u sjevernom dijelu Kaspijskog mora se smanji na 0,3‰. Uzduž vapnenačkih obala b. v. se javlja u jezerima (na pr. na Mljetu) i u izvorima, gdje dolazi domiješanja morske vode s vodom temeljnicom, a opća je pojava, da je u bunarima, iskopanim blizu obala mora, voda b. J. R.-ć.

Brakična fauna. Brakična voda je posve posebno životno područje, u kojem žive osobito prilagođene životinje, i to takve, koje mogu podnositi veće razlike u slanosti vode, eurihaline (→ morske životinje), jer je slanost vrlo važan faktor u rasprostranjenosti životinja. Kako ima malo morskih životinja, koje se mogu na to priučiti, živi u brakičnoj vodi mnogo manje vrste, ali zato ima svaka znatno više jedinaka. Najviše takvih životinja ima u vrućim krajevima, koje preko bočate vode ulaze postepeno u slatku vodu, ali ih ima i u evropskim morima, pa nekolicu i u Jadranu. To su neke ribe, kao koljuške, zubati šarančići (*Cyprinodonti*), plosnatice, listovi, lubini, zlatve, skakavice, neke kamenice (raže) i dr., onda neki puževi i školjkaši, kao neritine, trokutnjače, čančice, dagnje, zatim neki raci desetonošci, rakušci, veslonošci, vitičari, kao rakovnice, brumbuljci i dr., pa mahovnjak (*Membranipora pilosa*), brojni kolnjaci, neki crvi mnogočekinjaši, kao *Nereis diversicolor*, *Mercierella enigmatica*, vodeni polip (*Cordylophora lacustris*) i t. d. U jadranskim lagunama su najčešće veće životinje, koje nalazimo u velikom broju, a to su od riba lubin, zlatva, skakavica; od školjkaša čančica, *Venus gallina*, *Scropicularia piperata*, koje sve jedu; od raka obična rakovnica, rašljonožac i slični, kozica pa neki crvi mnogočekinjaši, pjeskulja, *Gebia littoralis* i t. d. I u ušćima naših rijeka dolaze spomenute ribe i uz njih još plosnatice i kamenice.

U ušćima rijeka može se pratiti, kako sa smanjivanjem slanosti biva sve manje vrsta životinja. Kad se slanost smanji na 21‰, nestane već preko polovine vrsta. Isto se to opaža i u Baltičkom moru. U zapadnom, slanijem dijelu ima još i priraslih i planktonskih čistih morskih životinja, a prema istoku se njihov broj brzo smanjuje. Od 96 vrsta riba u zapadnom dijelu ima u istočnom dijelu samo 43 vrste, u Botničkom zalivu samo 20 vrsta (ali zato tamo dolazi i 20 vrsta slatkovodnih riba), a u istočnom dijelu tek 6 vrsta. Od 94 vrste školjkaša u Kattegattu preostalo je na istoku samo 6 vrsta, a u Botničkom zalivu dolaze još samo 4 vrste. Od 64 vrste desetonožaca u Kattegattu žive na istoku još samo 4 vrste, a u Botničkom zalivu tek 2

vrste. Tako je i kod svih drugih hrpa životinja, puževa, rakušaca, čekinjaša, obrubnjaka, a usporedo s time, kako sa smanjivanjem slanosti biva sve manje vrsta životinja, ističe se sve jače, kako veličina onih životinja, koje su se tu zadržale, postaje sve manja, kako biva uostalom i drugdje u brakičnoj vodi, ali su im jaja sve veća. Tako je na pr. riba morska škorpinja duga u moru oko 40 cm, a u istočnom Baltiku oko 23 cm, tovar *Gadus callarias* težak je u moru oko 12 kg, a tu samo oko 2 kg. Dagnja je velika u Kattegattu 110 mm, u Botničkom zalivu samo 21 mm; čančica je duga mjesto 44 mm samo 18 mm, a uhati klobuk ima u promjeru samo 6 cm mjesto 40 cm.

Karakter brakične faune očito pokazuje i Crno more, koje ima slanost od 24‰, jer i u njemu živi malo vrsta životinja, ali ove imaju vrlo mnogo jedinaka, pa su na pr. obale preplavljene dagnjama i brumbuljcima. U njemu je vrlo osiromašena fauna Sredozemnog mora, a u njoj ima još oko četvrtina vrsta sličnih onima u Kaspijskom moru. Od 350 vrsta riba u Sredozemnom moru samo su 74 vrste u Crnom moru, isto i od mekušaca samo 22‰. U Azovskom moru ima ih samo 4‰, jer je u njemu voda jedva malo slana, pa je životinjskim vrstama još siromašniji od Crnog mora.

Posebno područje brakične vode je još Kaspijsko more sa slanostom oko 13‰. I ono je siromašno životinjskim vrstama, ali u njemu žive najvećim dijelom takve, kakvih danas nema nigdje drugdje na Zemlji. One su preživjeli ostatci izumrle sarmatske i pontijske faune iz miocena, dakle relikti (→ Kaspijsko more).

Brakična flora → Plankton, biljni; Slanuše; Vodenjare biljke.

BRAKTEATI

1. Hildesheim: Adelhog (1171—1193). — 2. Halberstadt: Gero v. Schermbke (1160—1177). — 3. Frankfurt a. M.: Friedrich I. (1152—1190). — 4. Ravensburg: Friedrich II. (1215—1250).

BRAKTEAT je naročito u Njemačkoj u srednjem vijeku (1140—1400) upotrebljavani srebrni novac, pravljen od tankog srebrnog lima i kovan samo jednim kalupom tako, da je slika novca na aversu ispučena, a na reversu udubljena (nummus cavus). Naziv b. je nastao u 18. st., izveden je od lat. bractea »tanka lim«; u doba, kada su kovani, imali su b. naziv denar ili pfenig. Osim u Njemačkoj kovani su b. u Švicarskoj, Ugarskoj, Češkoj, Poljskoj i Skandinaviji.

LIT.: Schlumberger, *Les bractées de l'Allemagne*, Paris 1873; *Archiv für Brakteatenkunde*, izlazi od 1885. I. R.-o.

BRAKTEJA → Cvat; List.

BRALIĆ, fra Krunoslav Kosta, * Polje kod Travnika 30. VII. 1863, † Rim 27. XI. 1901, bos. franjevac, profesor (generalni lektor) na franjevačkom kolegiju sv. Ante u Rimu. Glavna su mu djela: *Priručni tumač redovničkih dužnosti i prava* (Osijek 1891), knjiga rađena na temelju stručne literature s pravnog, moralnog i asketskog gledišta; *Skromni nazori o sjedinjenju crkava rimokatoličke i grčko-istočne* (Sarajevo 1896); *De saecularizatis et saecularizan-*

BRAMANTE, Čovjek s buzdovanom
Milan, Pinacoteca di Brera

(Foto Alinari)

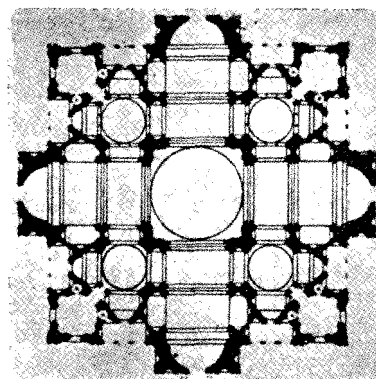
dis instructio, Ad Claras Aquas (Quaracchi), *Jurisprudentia canonico-regularis*.

LIT.: Nekrolog u Franjevačkom glasniku, br. 24, 1901. G. G.

BRAMAH, Joseph, * Stainborough 13. IV. 1748, † London 9. XII. 1814, engleski mehaničar, izumio je kombiniranu bravu, hidraulički tijesak, stroj za tiskanje brojeva na novčanicama, različne naprave kod pravljenja papira i druge mehanizme. G. 1785 predviđa upotrebu propelera za brodove. Đ. S.

BRAMANTE, Donato d'Angelo, da Urbino, * Monte Asdrualdo (danas Fermignano) kraj Urbina 1444, † Rim

14. IV. 1514, talijanski graditelj, kipar i slikar. Isprave ga zovu Magister Donatus de Barbantis de Urbino, filius Domini Angeli, a sam se naziva Bramante Asdrualdinus. U slikarstvu, kojem se najranije priklonio, bio mu je učitelj Piero della Francesca, koji je 1468 boravio u Urbino, a kasnije, u Milanu, Vincenzo Foppa. Inače ne znamo o njegovoj mladosti ništa pouzdano. Došao je rano u Urbino, gdje je pod vodstvom Lucijana Vranjanina (Francesco Laurana) bio zaposlen kod radova na vojvodskom dvoru. Tragovi znatnih utjecaja, što ih je ovdje primio, javljaju se očigledno u njegovim kasnijim djelima. Nije utvrđeno, kad je iz Urbina došao u Lombardiju, u Milan, u službu Lodovica il Mora. Neki smatraju, da je to bilo 1472 ili 1474, drugi navode godine 1476 i 1480. Prvo je njegovo milansko djelo pregradnja crkve S. Maria presso S. Satiro, u stvari rekonstrukcija jedne građevine iz godine 879. Izvjesno je, da je ovdje izveo glasoviti kor s prividnom perspektivnom arhitekturom, koja je od najvećeg značenja kao uzor kasnijem baroknom iluzionističkom slikarstvu, pa sakristiju, osmougaoni kubetni prostor na način starokršćanskih baptisterija. Najvažnije je pri tome, da je B. već u ovom svom ranom djelu proveo zamisao centralne crkvene građevine. Unutrašnji ukras kazuje tipično lombardijsko obilje dekorativnog ukrasa. Poprečni brod crkve započeo je B. još 1496, ali je on dovršen istom 1514. Najznatnije je majstorovo milansko djelo (iako mu ga neki osporavaju) kor crkve S. Maria delle Grazie, opet centralna građevina (po uzoru Albertijeve crkve S. Sebastiano u Mantovi). Po majstorovoj je zamisli izrađen vjerno samo donji dio, a gornjemu su njegovi izvorni razmjeri iskvareni. Osim toga bio je B. zaposlen i kod profanih građevina (Castello Sforzesco u Milanu i kaštel u Vigevanu). Ali se čini, da je B. i u Milanu bio najprije zaposlen kao slikar, slikajući freske za palaču Panigaroli, koje se danas nalaze u milanskoj Breri, i u jednoj dvorani kaštela. Čini se, da je izveo i nacрте za radove u stolnoj crkvi u Paviji, ali se ne može sigurno reći, što je ondje zapravo od njega. G. 1499 ili 1500 polazi B. u Rim. Prvo je njegovo rimsko djelo glasoviti Tempietto u dvorištu crkve S. Pietro in Montorio, dovršen 1502. To je centralna građevina skromnih razmjera. Okruglu unutrašnju jezgru prizemlja, u kojoj su značajne četiri duboke niše, okružuje šesnaest rimsko-dorskih stupova. Na njoj se iza lijepa balustrade diže kube, koje počiva na okrugloj osnovi. Dojam ovoga djela znatno umanjuje maleno i stiješnjeno četverouglato dvorište, u kojemu se ono nalazi. B. je zamišljao ovo dvorište okruglo. Svakako znači ovo djelo odlučni prijelaz u arhitekturu visoke renesanse. Nešto kasnije, 1504, izveo je B. četverouglato dvorište uz crkvu S. Maria della Pace, koje znači »revoluciju cjelokupnog dotadašnjeg trijemovnog građenja«. U 1506 padaju radovi na nedovršenoj palači di San Biaggio, a 1505—9 novogradnja kora crkve S. Maria del Popolo, gradnja t. zv. Palače Bramantove (kasnije Rafaelove), porušene 1661. Najznatniji su međutim radovi majstorovi u Vatikanskoj palači i pri gradnji nove crkve sv. Petra, izvođeni po nalogu novog pape Julija II. U Vatikanu izveo je B. od 1505 dalje dva dvorišta, Cortile di S. Damaso s loggijama na tri strane njegove, pa Cortile del Belvedere, s prekrasnom eksedrom, ravnim stubama, koje su vodile do srednje terase, pa još veličajnijim stražnjim stubama sa zdencem, koje su vodile do Giardino della Pigna, koji se opet zatvara stražnjom velikom nišom, koja je u stvari neki pendant eksedre u Cortile del Belvedere. Čitavo je ovo djelo izvanredna prostorna tvorevina, kojoj nema ravne. Temeljni je kamen za novu crkvu sv. Petra položen 18. IV. 1506. Kad je B. 1514 umro, bili su sagrađeni: četiri golema kubetna stupa s posajnim lukovima, koji ih vežu, jedan dio južnog križnog

BRAMANTE, Tlocrt crkve sv. Petra
u Rimu

kraka i jedno pobožno kube. Osnovna je zamisao majstora bila i ovdje centralna građevina s tlocrtom na grčki križ, koju su krunili veliko središnje kube i četiri manja pobožna kubeta. U jedan kvadrat upisani tlocrt prvog projekta razriješen je u unutrašnjosti u duboke niše i veličajne oblike prostore, dok se u uglovima nalaze kapele, koje izvana naglašuju ugaoni tornjevi. G. 1508 počinje B. izvoditi kaštel luke Civitavecchia, što ga je dovršio Michelangelo. U godinu 1509 padaju radovi u Loretu: učvršćivanje kubeta, što ga je bio podigao Giuliano da Sangallo, nacrti za Svetu kuću (Santa Casa), koje je od 1514 dalje izvodio Andrea Sansovino i za Palazzo Apostolico, što ih je 1530 do 1533 djelomice izveo Antonio da Sangallo mlađi. Nije izvjesno, da li je B. izveo i arhitekturu na čuvenoj Rafaellovoj freski *Škola Atenska* u »stanama« vatikanskim. Pod utjecajem majstorovim nastale su (a neki mu ih izravno i pridjevaju) slijedeće građevine: Incoronata u Lodiju (1488), Canepanova u Paviji (1492), S. Maria della Croce kraj Creme, S. Maria u Abbiategrosso, S. Maria di Piazza u Busto Arsiziu kraj Milana (1518—23), S. Magno u Leganu (1504—29) i Santuario della Pietà u Cannobiju. Na razvoj Bramantea kao arhitekta utjecao je najprije Lucijan Vranjanin, od kojega je primio osjećaj za velike razmjere i jedinstvenost oblikovanja, značajke, koje su bile odlučne za razvoj arhitekture visoke renesanse. U vrijeme svog boravka u Lombardiji prima on najjače dojmove od ondješnjih starokršćanskih i romaničkih građevnih spomenika (naročito od crkve S. Lorenzo u Milanu), koji su najjače djelovali na razvoj njegova prostornog osjećaja. Jednako je način lombardijskog dekorativnog ukrašavanja ostavio u djelima majstorovim vidljivih tragova. Za Rim, koji se u svojoj arhitekturi dosta kasno priključio firentinskoj ranoj renesansi (primjer: Cancelleria, koja se kadšto još i danas s nepravom pripisuje Bramantu), Bramantov je urbinsko-milanski građevni stil bio nešto sasvim novo. B., koji se u ranoj mladosti bio upoznao s jednim djelom (urbinskom palačom Lucijana Vranjanina), koje je u razvojnom pogledu bilo već daleko nadmašilo arhitekturu firentinske rane renesanse, on, koji je u Milanu ugledao jednu od najznatnijih poslijerantinskih prostornih tvorevina (crkvu S. Lorenzo), morao se u Rimu nužno neposredno i tijesno priključiti rimskoj antiki. Prema tome arhitektura rane firentinske renesanse, inače toliko važna u općem razvojnom pogledu, nema u njegovu razvoju nikakva naročita značenja. Ali ni snažni rimski dojmovi ne skreću mirni tijek majstorova razvoja. Jedino se preobila lombardij-

skog ukrasnog nakita odbacuje kao nešto nebitno, dok se bitni arhitektonski elementi strože sažimaju, a prostorne zamisli bivaju sve veličajnije. Tragična je činjenica, da gotovo nijedno djelo majstorovo nije dovršeno. Već je Vasari istaknuo: »che le sue fabbriche sono tutte crepate e stanno a pericolo di ruinare«. Međutim je majstorov utjecaj na dalji razvoj arhitekture bio golem. Čitav niz mladih arhitekata (Sangallo, Peruzzi, Sanmicheli, Sansovino, Rafael i Giulio Romano), koji su radili u njegovoj radionici, slijede vjerno primjere, koje im je dao njihov učitelj, dok još Palladio, pa Francuzi Pierre Lescot i Philibert Delorme provode njegova načela.

BRAMANTE, Velika niša u Vatikanu

(Foto Alinari)

LIT.: A. Gigli, *Intorno alla patria di B.*, Urbino 1885; C. Casati, *I capi d'arte di B. da Urbino al Milanese*, Milan 1870; H. de Geymüller, *Les projets primitifs pour la basilique de Saint Pierre par B.*, Pariz 1875; W. v. Seidlitz, *B. in Mailand* (Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen, IV.), Berlin 1887; J. Baum u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910; K. Frey, *Zur Baugeschichte des St. Peter* (Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen, XXXI.), Berlin 1910; D. Frey, *Bramantes St. Peterentwurf und seine Apokryphen*, Beč 1915; A. Venturi, *Storia dell' arte italiana*, VIII/2, Milan 1924. A. Sch.

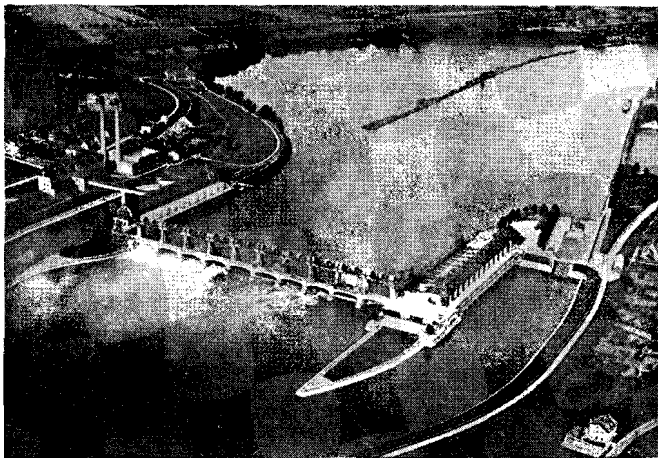
BRAMANTINO

(pridjevak Bartolomea Suardi, * Milan između 1470 i 1480, † 1536, talijanski slikar i graditelj. Primivši prve poticaje od Mantegna i Bern. Butinona približio se D. Bramantu i dovršio njegovu gradnju crkve S. Maria presso S. Satiro. Kao jedino graditeljsko djelo, koje je samostalno izradio, može se navesti grobna kapela porodice Trivulzio, prigradna crkva S. Nazzaro (1519). Osobita ljubav za geometrijski ukočene oblike, koja se opaža na njegovim gradnjama, obilježava i njegovo slikarsko stvaranje; po tome obilježju zauzima B. sredinu između slikarstva kvatroćentna i t. zv.

manirizma. *Poklonstvo djetetu* (Milan, Brera, oko 1470) sjeća mnogo na Mantegna; kasnije radi pod utjecajem Bramantea (*Filemon i Baukida*, Köln; *Patnik*, Milan), a najzad mu je način slikanja hijeratski ukočen i metalno tvrd. Njegovi se antički utisci odražuju katkad u težnji za monumentalnom zaobljenošću (*Sv. porodica*, Brera). Kao mamiristički slikar pokazuje se B. u *Poklonstvu kraljeva* (Brera, odmah poslije 1500), *Raspeću* (Brera, između 1515—20), *Madoni sa svecima* (Milan, knez Trivulzio, poslije 1520) i *Bijegu u Egipat* (Mad. del Sasso, Locarno).

BRAMBACH, 1. Joseph, * Bonn 14. VII. 1833, † Bonn 20. VI. 1902, njemački skladatelj. Glazbu je učio na konzervatoriju u Kölnu i u Frankfurtu n. M. Bio je profesor na konzervatoriju u Kölnu, poslije gradski glazbeni ravnatelj u Bonnu. Skladao velika vokalno-instrumentalna djela, kantate za mješovite zborove i orkestar, neke sa solima (*Eleuzijska svetkovina* i dr), za muški zbor i orkestar

BRANA I HIDROELEKTRICNA CENTRALA AUGST-WYHLEN
NA RAJNI

(Loreley s alt-solom i dr.), manje zborove, popijevke, duete, sekstete, klavirske sekstete, klavirske kvartete, koncert za klavir, koncertnu ouverturu (*Tasso*).

2. **Wilhelm**, * Bonn 17. XII. 1841, † Karlsruhe 1904, povjesničar glazbe. Bio profesor klasične filologije na sveučilištu u Freiburgu, poslije knjižničar u Karlsruhe. Napisao je nekoliko monografija iz povijesti glazbe, na pr. o radu sredovječnoga glazbenika, poznatog pod latinskim imenom Hermannus Contractus, o gregorijanskom koralu i dr. B. S.

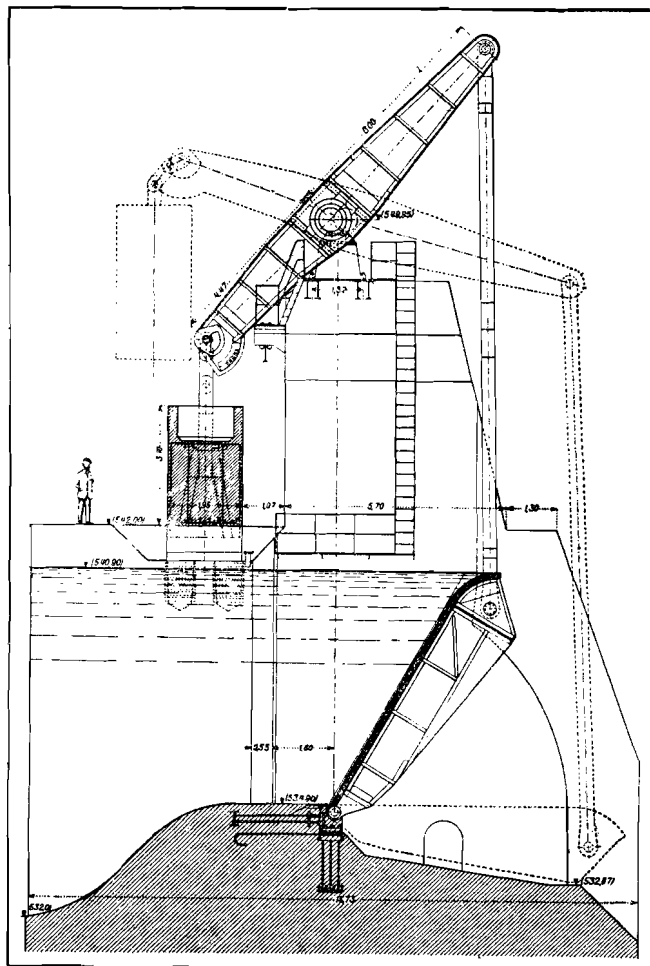
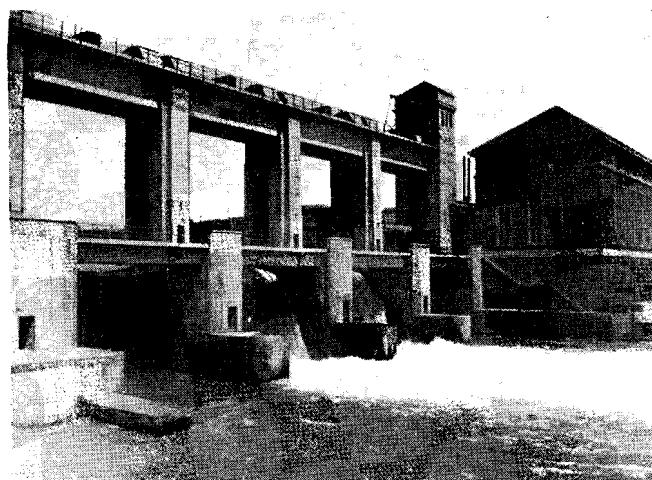
BRAMBILLA, Ulisse, kazališni ravnatelj, gostovao u starom zagrebačkom kazalištu 1852, 1854, 1858 i 1859 s talijanskim opernim družinama. G. 1860 upravlja kazalištem i daje njemačke i hrvatske predstave. Za njegove uprave dolazi 24. XI. 1860 za prikazivanja drame *Peter Szápary* do historijskih demonstracija, kad se na zagrebačkoj pozornici prestalo glumiti njemački. S. B.

BRAMER, Leonaert, * Delft 1596, † Delft 1674, nizozemski slikar. G. 1616 prijeđe preko Francuske u Italiju, gdje se sprijatelji s Ad. Elsheimerom, koji je tada djelovao u Rimu. G. 1629 opet je u Delftu, gdje slika brojne biblijske i povijesne slike, ukrašuje zidnim slikama reprezentativne svečanostne dvorane i pravi ilustracije, osobito za djela t. zv. pikareskne španjolske književnosti. Tu se B. očituje kao umjetnik, koji lako i ljupko komponira, ali je njegovo nastojanje, da postigne učinke polutame, djelovalo nepovoljno na kolorit njegovih slika.

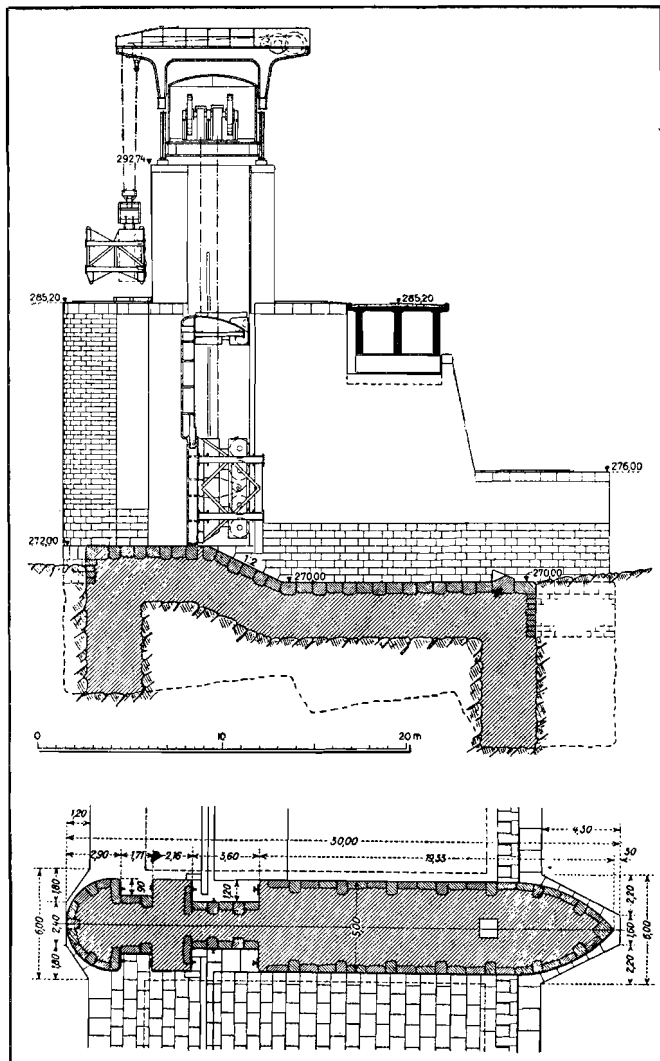
BRAN ili **Boren**, srednji sin srpskog kneza Mutimira. Prognan s braćom oko 891 sklonio se poslije očeve smrti u Hrvatsku. Tri godine kasnije pokušao je oti prijesto Petru Gojnikoviću, ali bude potučen, zarobljen i oslijepljen. M. J. D.

BRANA, građevina podignuta preko korita prirodnog ili umjetno izgrađenog vodotoka sa svrhom, da se prvo-

bitna razina vode uzvodno od brane dignu. To se podizanje vrši, da se dobije potreban pad za iskorišćavanje vodne snage, da se poveća dubljina vode u vodotoku za olakšanje plovnosti ili za sakupljanje veće količine vode, potrebu bilo za sredidbu i oticanje vodnih količina u vodotoku nizvodno od brane, bilo za proizvodnju hidroelektrične energije ili za natapanje i opskrbu vodom većih područja. U planinskim potocima i bujicama služe brane za učvršćivanje i osiguravanje potočnog korita. Razina podignutoga vodostaja zove se *uspor*, a visina, za koju se vodostaj povrh brane podigao nad svoju prvobitnu razinu, *usporna visina*. B. je *temeljna*, ako joj je kruna niža od razine neusporenog prirodnog vodostaja, u protivnom slučaju ona je *slapna*. Brane mogu biti *stalne*, *pokretne* ili *mješovite*. Stalne brane u cijelosti su nepomične masivne građevine, kojima se ne može regulirati vodostaj uzvodno od brane, a suvišak se vode prelijeva preko krune brane. One se grade od kamena te nabijenog ili armiranog be-

PRESJEK AUTOMATSKE PREKLOPNE BRANE
Trempe, ŠpanjolskaBRANA HIDROELEKTRICNE CENTRALE CHANCY-POUGNY
NA RHONI

tona. Za privremene ili manje važne svrhe, na pr. za mlino-ve, pilane i sl., grade se stalne brane često od drveta. Ako se vodostaj ne može regulirati, podižu se stalne brane većinom samo u gornjem toku planinskih vodotoka ili u duboko usječenim koritima, gdje dizanje vodostaja kod prelijevanja velikih voda ne prouzrokuje štete na obalnom području. Stalne se brane grade do visine od približno 15 m; ako im je visina veća ili ako zatvaraju dolinu u brdovitom terenu, zovu se *dolinske pregrade*, a ako se grade od zemljanog nasipa, zovemo ih *uspornim nasipima*. Najveća stalna b. u Hrvatskoj podignuta je za električnu centralu Kraljevac u dolini Cetine na Gubavici s visinom od 12 m nad dnom rijeke. Stalnu branu od kamena ima i hidroelektrična centrala grada Karlovca na rijeci Kupi u Ozlju. Pokretne brane sastoje se od pokretnih konstrukcija, t. zv. *zapornica*, smještenih među stupovima. Dizanjem ili spuštanjem zapornica otvara se prolazni presjek vodotoka među stupovima. Tako se regu-

PRESJEK BRANE RYBURG-SCHWÖRSTADT NA RAJNI

Iza proticanje vode kroz branu, a time i vodostaj uzvodno od brane. Zapornice se grade za male otvore od drveta, za velike u obliku željeznih konstrukcija, i to ponajviše kao vertikalno postavljene ravne ploče, a u posebnim slučajevima kao segmentne, sektorske, valjkaste, krovne ili druge osobite konstrukcije. Za automatsko reguliranje vodostaja izvode se zapornice kao samotvorne preklapne ploče, koje se mogu smjestiti i na stalne brane. Ravne zapornice izvode se kod većih dimenzija često kao dvo-ili trodjelne ploče, koje omogućuju otpuštanje predmeta, koji plivaju, ili ispiranje taloga pred branom. Zapornice se dižu ili spuštaju ručnom ili strojnom snagom, a njihovo pokretanje može biti udešeno i na automatski pogon u ovisnosti o vodostaju pred branom. Stupovi, na koje se upiru zapornice, grade se od kamena, nabijenog ili armiranog betona. Pritisak usporene vode, koji djeluje neposredno na zapornice, prenosi se na stupove, a preko ovih na temelje i temeljno tlo; zato se temelji stupova redovno spuštaju do čvrstih nepropusnih slojeva. Uz mjere opreza mogu se stupovi brana temeljiti i u propusnom materijalu. Suvišak kinetične energije vodne mase, koja se prelijeva preko krune stalne brane ili protiče kroz otvore pomične brane, poništava se s pomoću vodnih virova u *slapištu*, t. j. umjetno izgrađenom vodnom basenu pod branom, gdje se živa sila pretvara u mehanički neškodljivu toplinsku energiju. Tako se štiti b. od podrivanja i uništenja. Najveća širina otvora pomičnih brana iznosi kod pločastih zapornica oko 25 m, a kod zapornica drugih posebnih konstrukcija i do 50 m. Najveća visina zapornica doseže 15 m. Na plovitim rijekama grade se posebne brane radi propuštanja brodova ili splavi iz donje u gornju vodu ili obratno (→ Brana propusna). Da se ribama omogući prolaz preko usporne stepenice, grade se uz brane ondje, gdje

to interesi ribogojstva traže, t. zv. *riblje staze* u obliku kosina ili stepeničastih komora. Stalne brane s pomičnim zapornicama zovu se *mješovite brane*. Te se grade većinom u mješovitoj alternativi, da se uzmogne regulirati vodostaj uspora i da se bar djelomično omogućujući ispiranje pjesčanog i muljevitog taloga uspornog basena. Najveće pomične brane podignute su na velikim rijekama Rajni (Ryburg-Schwörstadt, Albruck-Dogern, Kembs i t. d.), Rhôni (Chancy-Pougny), Dnjepu (Dnjeprostrój) i t. d. U Hrvatskoj postoje malobrojne pomične brane malih izmjera. Gradnja brana na većim rijekama, često s teškim fundiranjem, spada među najteža područja vodograđevne tehnike.

LIT.: A. Schoklitsch, *Der Wasserbau*, Beč 1930; A. Ludin, *Wasserkraftanlagen*, Berlin 1935; O. Franzius, *Der Verkehrswasserbau*, Berlin 1927; R. Koechlin, *Mécanisme de l'eau et principes généraux pour l'établissement d'usines hydro-électriques*, Pariz 1924/26. S. S. N.

Brana propusna, ustava na kanalima i plovitim rijekama, s pomoću koje mogu brodovi prelaziti iz vode niže razine u vodu više razine, i obratno, na mjestima gdje slapovi ili terenske prilike stvaraju takvu razliku u razini vode i onemogućuju direktnu plovidbu (njem. Schleuse, tal. conca, engl. lock). Uređaj se sastoji od jednog basena, sagrađena od armiranog betona i spojena propusnim vratima s jedne strane s nižim tokom vode (donja vrata), a s druge strane s višim tokom vode (gornja vrata). Veličina basena zavisi o veličini brodova, koji plove u rijeci ili kanalu, a ima ih takvih, koji mogu primiti dva ili tri broda najednom. Funkcioniranje uređaja je ovakvo: kada brod prelazi iz nižeg toka vode u viši, izravna se razina vode u basenu s pomoću spojnih kanala s nižim tokom vode, otvore se donja vrata, i brod se povuče u basen. Tada se zatvore donja vrata, i razina se vode u basenu, opet s pomoću spojnih kanala, izravna s višim tokom vode, zatim se otvore gornja vrata, i brod uplovi u gornji tok vode, u kojem nastavi dalje plovidbu. Kod prelaženja broda iz višeg toka vode u niži postupak je obratan.

Isto ovakvi uređaji postoje i u lukama, koje su radi velike razlike plime i oseke sagrađene na sistemu zatvorenih basena (dock), kao što je londonska luka i mnoge druge luke u području Doverskog i Bristolskog kanala. U tim lučkim basenima visina je vode uvijek jednaka bez obzira na stanje plime i oseke, tako da brodovi mogu nesmetano vršiti utovar i istovar robe. Ulaženje brodova iz basena omogućeno je s pomoću opisanog uređaja brana (antidock).

Izum p. b. pripisuje se Talijanima Filipu degli Organi i Fioravantu di Bologna. Oni su 1438-39 sagrađili ovakvu napravu u Viaremu kod Milana, kojom je bila svladana razlika od 3 m u razini vode između rijeke Ticina i kanala, koji vodi u Milan, tako da su se vodenim putem mogli dopremiti iz Lago Maggiore u Milan veliki blokovi granita za gradnju milanske katedrale.

Gradnja tih propusnih brana kasnije se veoma raširila i usavršila, te danas ima različitih sistema, kojima je bio omogućen razvoj plovidbe na rijekama. Naročito su ovi uređaji našli korisnu primjenu kod gradnje velikih pomorskih kanala. Najveće propusne brane nalaze se na Panamskom kanalu (dulj. 305 m, šir. 33,5 m), na Kielskom kanalu (dulj. 330 m, šir. 45 m), kod Bremerhavena (dulj. 352 m, šir. 46 m), Gladstone kod Liverpoola (dulj. 329 m, šir. 40 m), Ymuiden (dulj. 400 m, šir. 50 m) i t. d. Na našim plovitim rijekama i kanalima nema ovakvih uređaja. F. S.-ć.

BRANA, poljska → Tlo; Strojevi i ratila za obrađivanje.

BRANANJE je mehanička obrada tla s pomoću brane (→ Strojevi i ratila za obrađivanje). Vršni se: 1. da se površina pooranog tla poravna, 2. razrahlji površina zbijenog i okorjelog tla, 3. unište korovi i 4. zabranaju gnojiva (umjetna) ili sjeme posijano omaške.

Nakon oranja ostaje površina tla krupno grudasta, neravna i vrlo velika; brananjem se krupne grude razmrve u sitnije grudice i mrvice, a time se površina izravna i smanji. Ove promjene fizikalnog stanja tla od velikog su biljno-uzgojnog značenja. Pobranano tlo ima ponajprije znatno manju površinu od pooranog tla, radi čega je isparivanje vode znatno smanjeno; osim toga na pobrananoj su površini uvjeti za razvitak vegetacije mnogo jednoličniji, pa se usjevi jednoličnije razvijaju i sazrijevaju.

Iza jačih kiša tvori se na površini mnogih teških tala kora, koja sprečava zračenje tla i dovodanje kisika podzemnim biljnim organima. Mlade klice često se uguše pod takvom korom, ako se ona na vrijeme ne raskine s pomoću

brana. Lomljenje kore branama djeluje povoljno i zato, što se prekida kapilarna veza između dubljih slojeva tla i površine, pa se tako sprečava gubitak vlage, toliko potrebne mladim usjevima.

Korovi su veliki neprijatelji gajenih biljaka. Nekada se toliko rašire, da je njiva njima potpuno pokrivena. Kulturnim biljkama oduzimlju prostor, vodu i razne hranive soli. Korovima je veliki neprijatelj brana. Ona ih izvlači iz tla i ostavlja na površini, gdje se suše i ugibaju. Posao brane lak je kod jednogodišnjih korova, ali je vrlo težak kod višegodišnjih, koji se podzemnim organima snažno učvršćuju na svome staništu. Uništavanje korova branom vrši se obično između žetve i sjetve.

M. G.

BRANCA, Wilhelm, * Potsdam 9. IX. 1844, † München 12. III. 1928, geolog i paleontolog. Od 1881 član Geološkog zavoda u Berlinu, profesor u Königsbergu, Tübingenu i u Berlinu. Poznati vulkanolog.

F. Š.

BRANCHIPODA → Listonošci.

BRANCHIURA, široko plosnati nametnički raci na koži i u škržnoj šupljini riba. Pokriti su štitastom ljušturicom, zadak im je širok, od dva perajasta škrkolika lista, kojima dišu pored disanja na površinu ljušture. Čeljustima bodu, jer piju krv. Spolovi su im rastavljeni, a mužjaci su manji i živahniji od ženka. Vrlo obični pripadnik ove hrpe je *Argulus foliaceus* (šaranova uš, Pou des poissons), velik 6—8 mm, živi na slatkovodnim ribama, osobito na šaranima, ali i na gubavicama i ličinkama žabe.

K. B.

BRANCO, RIO (portug. »bijela rijeka«), lijevi pritok rijeke Rio Negro u porječju Amazonke u Braziliji, izvire na granici Venezuele u Serra Parima, teče najprije prašumom kao Uraricoera 780 km istočnim smjerom, a onda prema jugu, pa iza 1340 km utječe kod Moure. Dijeli se mjestimice u više rukava, koji su široki 700—4.000 m. Srednjim tokom prolazi kroz Savanne, a donjim tokom opet kroz prašume. Benediktinačka misija R. B. broji 4.000 katolika između 25.000 pogana.

BRANCOVEANU, Constantin, * prije 1655, † Carigrad 1714, knez Vlaške. Majka mu Stanka bijaše unuka vlašćoga kneza Radu Šerbanu. Vršio različite službe pod knezovima druge polovice 17. st., a kad je umro rođak mu po majci knez Šerban Cantacuzen (1688), nastojanjem ujaka Constantina Cantacuzena izabran je za kneza Vlaške, koja je bila pod turskim vrljovništvom. Turci priznaju taj izbor. U to se vrijeme vodi rat za oslobođenje od Turaka u Ugarskoj i Hrvatskoj (1683—99). Austrijske čete prodru i u Vlašku. Sada pokušavaju nametnuti za kneza Đuru, sinčića pokojnoga kneza, ali B. uspije s pomoću Tatara oduprijeti se i održati neutralnost do Karlovačkog mira (1699). Kasnije, kao pristaša pravoslavlja, B. podupire Franju Rákóczyja protiv austrijskoga dvora, koji Transilvaniju prevodi na uniju. U ratu Petra Velikoga s Turskom također nastoji sačuvati neutralnost, makar su mu 1711 Rusi zaposjeli Brailu. Zbog odviše prijateljskih odnosa s carskim ljudima u Transilvaniji pada u nemilost kod sultana, koji ga dopremi u Carigrad i zajedno sa sinovima daje smaknuti u kolovozu 1714. B. je zaslužan za rumunjsku književnost, jer je na njegovu pobudu arhiepiskop Antim Ivireanul (v.), koji je u Rusiji izučio tipografsku vještinu, otvorio u Bukureštu tiskaru, u kojoj je štampao u prvom redu rumunjske, ali i grčke i slavenske knjige za cijeli pravoslavni svijet na Blížem Istoku.

BRAND, Henning, † Hamburg 1692, njemački alkemičar. O njegovu životu malo je poznato. Bavio se isprva trgovinom, ali bez uspjeha, pa se zatim posvetio medicini i alkemiji. Prigodom suhe destilacije smjese isparnog preostataka mokraće s pijeskom dobio je 1669 elementaran fosfor. Njegovo su otkriće kupili J. D. Krafft i J. Kunckel, koji su ga komercijalizirali, dok je sam Brand umro u bijedi.

S. M.

BRANDANUS (Brandan, Brendan, irski Brenainn), sv., * Kerry oko 484, † Annaghdown 16. V. 577, irski redovnik i moreplovac. Prema legendi on je poduzeo sa 17 redovnika putovanje brodom, da otkrije »obećanu zemlju«. Legenda počiva na staroirskoj priči; u 10. ili 11. st. priređena je latinski (*Navigatio Sancti Brandani*), zatim je prerađena na francuskom (1120), a od 13. st. i na holandskom, njemačkom i engleskom jeziku.

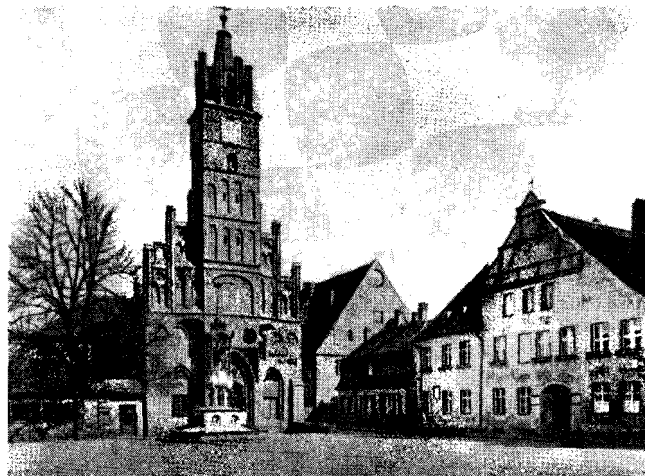
BRAND(E)L (Prandl), Peter Johann, * Prag 1668, † Kutna Hora 1735, češki slikar. Istaknuo se kao zastupnik južnjački inspiriranog oltarnog slikarstva u doba visokoga baroka. Njegovi se sačuvani radovi sastoje — osim jednog

s lakoćom i temperamentom nabačenog autoportreta — gotovo isključivo od crkvenih slika; samo su neke od njih smještene u muzeju, a većina ih je po praškim crkvama (Sv. Jakov, Sv. Josip, crkva minorita), u samostanu sv. Margarete u Břevnovu kraj Praga, u Kutnoj Hori, Hohenmauthu, Sedlecu i dr. Po njegovu je nacrtu izrađena i grupa sv. Luitgarde na Karlovu mostu u Pragu. Njegov je sin Anton bio također slikar.

LIT.: A. Matějček, *Pet(e)r Brandl*, Prag 1936.

BRANDENBURG, ime vjerojatno dolazi od slavenskog naziva Branibor, a spominje se i kao Brennaborg, Brennaburch.

1. Stara slavenska naseobina, a kasnije važan utvrđeni grad na srednjem toku rijeke Havele. B. je uz Potsdam gospodario prometom i ribolovom na jezerima berlinske okoline. Stari grad sagrađen je na brežuljku (Marienburg) na desnoj obali rijeke, gdje su i danas lijepe i različite povijesne zgrade. Na suprotnoj lijevoj obali širi se novi poslovni i stambeni dio B-a. Ovaj je dio opkoljen s istoka i zapada kanalom kao i otok katedrale na sjeveru. Izvan ovih dijelova širi se novi veleobrti dio (metalni, papirni, kožni i drugi veleobrt). Zbog bogatstva vodom B. se s pravom naziva brandenburškom Venecijom. Od velikog je značaja i ribolov na jezerima. Pored važnosti u vodenom prometu B. je velika željeznička i cestovna raskrsnica, kroz koju prolazi veći dio prometnih pruga, koje vežu Berlin sa zapadom. Ima 64.433 stan. (1933).

(Staatliche Bildstelle, Berlin)

BRANDENBURG, Gradska vijećnica

2. Pruska pokrajina, koja se prostire na istoku rijeke Labe i Havele. Na jugu dopire do pogrda Flaminga i granice Šlezije. Na istoku se širi preko srednjeg toka Odra. Na sjeveru graniči s Pomeranijom i meklenburškim pogrđem.

Za sastav i reljef zemljišta od glavnog je značaja diluvijalna baltička glacijacija. Zemljište je gotovo isključivo sastavljeno od ledenjačkih taloga, u kojima prevladava pijesak pomiješan s krupnim kamenjem i glinama. Zbog velikog bogatstva pijeskom, koji je donedavno mjestimice pokretao i vjetar, B. je nazvan kutijom pijeska. Rijetka su mjesta, gdje ispod pokrova diluvijalnih naslaga izbijaju starije stijene, a duž dolina su staložene mlađe aluvijalne naslage. Glacijacije su odredile i reljef B-a. Ledenjaci su na svojim krajevima ostavili visoke bedeme, koji se, iako odijeljeni i sniženi mladim erozionim procesima, i danas ističu u reljefu (150—200 m), tako da B. ne daje sliku ravnice, kako bi se moglo pogrešno zaključivati iz karata. Usporedo s ovim uzvisinama idu prostrane »pradoline« (Urstromtal), kojima su skoro u pravcu I—Z oticale velike količine vode, nastale otapanjem ledenjaka.

I veliko bogatstvo vodama u vezi je s glacijacijama. U zatvorenim depresijama nastala su poslije povlačenja ledenjaka jezera, važna osobina B-a. Odra, glavna rijeka B-a, teče u pravcu J—S probijajući i morenske uzvisine, dok pritoci, osobito Wartha, iskorišćuju pradoline. Rijeke, brojna jezera i umjetni kanali čine gustu mrežu vodenih puteva.

Klima B. čini prijelaz između oštre kontinentske klime na istoku i blažih atlantskih utjecaja na zapadu, koji u

različita doba godine nejednako dolaze do izražaja. I pored pjeskovitog sastava zemljišta B. je vrlo dobro posumljen (preko 30%) i nema pustih krajeva. Po morenskim bregovima prostrane su šume bora, manje breze, a na krajnjem sjeveru nalazimo i bukvu. Velikim je naporom zemljište popravljeno i dobivene su velike površine za obradivanje. Gaje se krumpir, ječam, raž, manje pšenica, a u zapadnim dijelovima sladorna repa, dok na pogodnim mjestima sjevernog dijela nalazimo i duhan. Ali je od osobitog značaja napredno voćarstvo i vrtlarstvo oko većih gradova. Središnji položaj i vrlo razvijen jeftini vodeni saobraćaj pogodovali su velikom razvoju veleobrta (izrada lakih strojeva, kemijski, cementni, elektrotehnički veleobrta, brodogradnja i dr.), koji je okupljen osobito oko Berlina, ali ga ima i po drugim mjestima (Frankfurt na Odri, Kottbus, Guben i dr.). Treba istaknuti i tkalački veleobrta, koji je osobito razvijen po mjestima jugoistočnog dijela.

Dolinama prarijeka i povezivanjem jezera izgrađeni su poprečni kanali, koji vežu Labu i Odru. Berlin je središte ove guste mreže, tako da se za nj može reći, da je jedna od najvažnijih njemačkih luka. Među željezničkim prugama najveći značaj imaju prolazne pruge pravca I—Z i S—J. Ovim prometnim sredstvima pridružuju se i moderni cestovni putevi.

Odlike fizikalnog zemljopisa dolaze do izražaja i u antropogeografiji. B. je granični kraj između raznolike i iskomadane zapadne i jednolične i prostrane istočne Evrope. Ovu razliku pojačale su i etničke suprotnosti. U ovom zaljevu rusko-baltičke ravnice razbijali su se ili znatno slabili valovi ljudskih pokreta, koji su dolazili s istoka, a iz njega su u suprotnom pravcu polazili po osnovi pripremljeni pohodi. Ovo je B. učinilo središnjom njemačkom pokrajinom i jednim od najvažnijih evropskih krajeva. Granični položaj ogleda se u cjelini, a vrijedi i za pojedina mjesta. Važniji gradovi, osim novih veleobrtnih na jugoistoku, postali su na povoljnim prijelazima i prometnim raskrsnicama. Ovo vrijedi u prvom redu za Berlin, koji, iako je administrativno odvojen od B., predstavlja njegovo ekonomsko, kulturno i saobraćajno središte, tako da se s geografskog stanovišta mora smatrati dijelom B-a. Frankfurt na Odri na najlakšem je prijelazu preko Odre, Potsdam na lakom prijelazu i vojnički pogodnom mjestu u predjelu velikih jezera srednjeg B-a. Gradovi u Lužicama, jugoistočnom dijelu B-a, važna su središta tkalačkog veleobrta: Kottbus (v.) i Forst (v.), a Spremberg (v.) je važno rudarsko mjesto (smeđi ugljen).

Područje B-a (32.275 km²) upravno je podijeljeno na dva dijela: zapadnom (19.887 km² sa 1.415.294 stan.) je središte Potsdam, a istočnom (18.388 km² sa 1.276.786 stan.), Frankfurt na Odri. U cijelom B-u živi 2.692.080 stan. (1933) ili 70,3 na jedan kvadratni kilometar. Ovako gusta naseljenost moguća je samo radi razvijenog veleobrta. Od slavenskog prastanovništva lužički su Srbi posljednji ostatak. Njih je po popisu od 1925 u B-u bilo još samo 34.000, ali je uspomena na slavensko stanovništvo ostala, pored imena B., uopće u toponomastici. J. R.-ć.

Povijest. B. je kolijevka pruske države. Jezgra mu je bila zemlja ljutičkoga plemena Havolana ili Stodorana. Karlo Veliki pokorio je 789 Ljutice, ali se zadovoljio priznanjem svoje vrhovne vlasti. Za njegovih su se slabih nasljednika polapski Slaveni opet oslobodili. Oton Veliki pokori ih po drugi put, uredi na njihovu tlu Sjevernu marku pod markgrofom Geronom i osnuje biskupije u Brandenburgu i Havelbergu 948. Ali i njemačka vlast i kršćanstvo propadoše u velikom ustanku polapskih Slavena 983. Tek Askanijevac Albreht Medvjed, koji je 1134 dobio ostatak Sjeverne marke na lijevom brijegu donje Labe, uspije, da mu havolanski knez Pribislav kao kum njegova sina dade zemlju Zauche južno od rijeke Havole, a da mu 1150 ostavi za baštinu i Brandenburg, po kojemu se Albreht kao presumptivni nasljednik zvao već od 1143 markgrofom Brandenburškim. Sam je još doveo prve njemačke koloniste, njegovi su se pak potomci povodili za njegovim primjerom, tako da je njemačka kolonizacija u prvoj polovini 13. st. zahvatila već cijeli međutim još prošireni B. G. 1255 brandenburški je knez stekao i Gornju Lužicu s Budišinom, a 1303 Donju. Poslije smrti posljednjega brandenburškoga Askanijevca 1320 njemački kralj Ludvik Bavorski dade Gornju Lužicu češkom kralju Ivanu Luksemburškom, dok je investirao 1323 svoga sina Ludvika Brandenburgom i Donjom Lužicom. No Wittelsbachovci su

dali već 1353 Donju Lužicu u zalog markgrofu Mišanjskomu, a taj ju je 1364 predao Karlu IV. Luksemburškomu, koji je kupio ugovorom u Fürstenwaldu 1373 od Otona Wittelsbaškoga još i B. Kod podjele Karlove baštine 1378 B. je pripao drugom sinu Zigmundu; ali otkad je stekao ugarsko-hrvatsku krunu, nije se mogao više mnogo brinuti za daleku marku. Stoga ju je 1388 dao u zalog svom bratučedu Jobstu Moravskom, a poslije njegove smrti 1411 postavio Fridriha Hohenzollernskoga za upravitelja i kaptana; 1415 dao mu je B. u feud.

Glavna je briga nove dinastije bila kroz cijelo 15. st. posvećena suzbijanju razularenoga plemstva i građanstva; ustoj su markgrofovi uspješno povećavali svoje zemlje, nastojeći naročito, da se domognu tuđih enklava. Provođenje je reformacije 1539 omogućilo Joahimu II. i njegovim nasljednicima, da zaplijene crkvena imanja. Za Ivana Zigmunda (1608—1619) udarili su već osnove budućoj veličini, jer je Ivan prešavši 1613 na kalvinizam stupio u presudnu vezu sa tvorcima moderne vojske, nizozemskim Oranijevcima, dok je dvjema baštinama razmakao granice hohenzollernskih ambicija do Njemena i Rajne. Ugovorom naime u Xantenu 1614 naslijedi iz baštine vojvoda Jüliških Cleve, Mark i Ravensberg, a smrću svoga rođaka Albrehta Fridriha, vojvode Pruskoga, 1618 i Prusiju. Njegov unuk, Fridrih Vilim I., Veliki knez izbornik (1640—1688), sagradio je na tim osnovama vojničku monarhiju Hohenzollerna. Stajanjem vojskom, izvježbanom prema nizozemskom uzoru, prisili poljskoga kralja, da se mirom u Olivu 1660 odrede suvereniteta nad Prusijom, čime su Hohenzollerni ušli u evropsku politiku, jer premda su bili s obzirom na B. i dalje vazali njemačkog cara, kao vojvode pruski bijahu evropski suvereni.

U doba, kad je Luj XIV. kidao njemačke granice svojevoljnim reunijama, sklopio je stoga Fridrih Vilim s njime 1679 savez u St. Germainu, kojim mu je za 100.000 livra godišnjih subdija dao slobodne ruke prema Njemačkoj. te se osim toga obvezao, da će kod izbora novoga cara glasovati za njega ili njegova kandidata; a 1681 pojačao je savez još drugim ugovorom, obećavajući da će, ako ustreba, braniti francuske reunije makar i oružanom silom protiv cara Leopolda I. Tek vjerska politika Luja XIV., ukidanje edikta u Nantesu 1685, i grozote, kojima su hugenoti bili zbog toga izloženi, potače Fridriha Vilima, da zaključi 1686 opet savez s carem protiv Francuske. Uvjet je bilo ustupanje kotara Schwiebusa kao naknada za šleske vojvodine Jägerndorf, Brieg, Liegnitz i Wohlau, za koje je smatrao, da mu pripadaju prema pravu nasljedstva. Kako mu je Austrija osporavala svako pravo na te zemlje, dala je sebi od njegova sina Fridriha tajnim ugovorom potvrditi, da će, kad zavlada, vratiti Schwiebus. Ipak ga je sin poslije očeve smrti i dalje zadržao, želeći pritisnuti cara, da izide u susret njegovoj težnji za kraljevskom krunom. Tek pošto mu je Leopold I. obećao novim ugovorom 1694, da bar ne će nikoga od knezova promaknuti prije njega, predao je 1695 Schwiebus Austriji. Ugovorom pak od 16. XI. 1700 zaista je postigao, da mu car prizna pravo na kraljevsko dostojanstvo, našto se sam okrunio već 18. I. 1701 u Königsbergu.

B. je time ustupio svoje mjesto u naslovu hohenzollernskih vladara Prusiji, ali je ostavio svojoj nasljednici uspomenu na aferu Schwiebus, koja je onda poslužila Fridrihu Velikom za to, da opravda napadaj na Austriju.

LIT.: F. Holtze, *Geschichte der Mark Brandenburg*, 1912; O. Hintze, *Die Hohenzollern und ihr Werk*, 1916; Th. Fontane, *Wanderungen durch die Mark Brandenburg*, 5 sv., 1925. Lj. H.

BRANDENBURG, Hans, * Barmen 18. X. 1885, njemački kulturno historijski pisac i pjesnik. Idila *Pankraz der Hirtenbub*, 1924; roman *Die Schiffbrüchigen*, 1933, u kojem prikazuje predratno i poratno doba; lirске pjesme *Gedichte*, 1935, kojima hoće da pobudi u klonulom pokoljenju nov životni polet, i kulturnohistorijsko djelo *Das neue Theater*, 1926. Biografije *Eichendorffa*, 1922, *Hölderlina*, 1924, *Schillera*, 1934. G. S.

BRANDER → Brod ratni.

BRANDES, 1. Carl Edvard Cohen (brat Georga), * Kjöbenhavn 21. X. 1847, † Kjöbenhavn 20. XII. 1931, danski politički pisac i žurnalist lijevičar, dramatik i kritičar. U dramama ističe opreku između starije i mlađe generacije, između konzervativnog »zastojca« i napretka: *En Forlovelse* (Zaruke), 1884, *Et Besög* (Posjet), 1882, *Under Loven* (Obecanje), 1891. Do 1883 izdavao je demokratske novine

»Morgenbladet«, a od 1884 »Politiken«, koju je osnovao i gdje je sa svojim bratom G. B. imao velik utjecaj na kazalište i književnost. Bavio se i orijentalnim jezicima te je preveo s indijskog *Kralj i plesačica* od Kalidase i s hebrejskog neke knjige Staroga Zavjeta. F. B.

2. Georg Morris Cohen, * Kjöbenhavn. 4. II. 1842, † Kjöbenhavn 19. II. 1927, danski kritičar i historičar. Borben pisac i žestok duh, vrlo široke, ali ne i duboke kulture, izazvao je revoluciju u danskoj književnosti obračunavajući s romantizmom i tradicionalizmom u korist naturalizma i pozitivističke filozofije. Njegova pojava pada u vrlo podesan čas, kad se nakon poraza 1864 danska inteligencija ogorčeno odvratila od svega, što je njemačko, pa stoga svom snagom prionula uz Francuze: Balzac, Flaubert, Th. Gautier i A. de Musset — u kojima je doduše zastupan i romantički elemenat — postali su zajedno sa svojim realizmom zajedničko dobro svih. Drugi je povoljni momenat Ibsenova drama *Krunski pretendenti* (1864), koja je — poduprta Ibsenovim držanjem u korist Danske u sukobu s Njemačkom — Dancima stvorila posve drugi pojam o dramatici od romantičnih sanjarskih drama Oehlenchlägerovih. Tako je Georg Brandes s danske strane postao glavnim borcem za novo razdoblje naturalizma u Danskoj. Ali djelovanje njegovih kritičkih studija prešlo je nadaleko okvir njegove domovine i našlo odjeka u svim zemljama Evrope, a napose nordijskim i onima, kojima su njegova djela bila pristupačna u njemačkom prijevodu. (Trebalo napomenuti, da je sam Brandes pisao njemački jednako kao i danski, i da je neka svoja djela napisao neposredno njemački).

G. 1862 nagradilo je sveučilište u Kjöbenhavnu Brandesovu doktorsku disertaciju: *Ideja sudbine u antiknom svijetu*. Malo iza toga zapleo se on u teološko-naučnu polemiku, zastupajući racionalističku filozofiju protiv danske protestantske ortodoksije. Pošavši od Hegela bavio se Taineom: *Den franske Aestetik i vore Dage* (Francuska estetika naših dana, 1870), da konačno dopre do Nietzschea (1889), kojemu je postao jedan od prvih eksegeta u Evropi. Iste godine prikazao je u posebnoj knjizi Dostojevskoga (1889) upozorivši tako i opet među prvima na ulazak ruske književnosti i s njom ruskoga duha u duhovnu zajednicu moderne Evrope. Za dužeg boravka u Francuskoj i Italiji (1870/71) upoznao se s Taineom, Renanom, Stuartom Millom (čije je djelo *Subjection of woman* preveo 1869 na veliku sablazan »dobro odgojenih« danskih građanskih krugova) i Ibsenom, te je tako izbrusio svoje misli, da je, vrativši se u Dansku, mogao zametnuti odlučnu bitku.

To su njegova znamenita predavanja o glavnim književnim strujama u Evropi 19. st. (*Hovedströminger*, općenito poznato pod njemačkim naslovom: *Die Hauptströmungen in der Literatur des XIX. Jahrhunderts*, njem. izd. 1914 sl., gdje je prvotni oblik predavanja preuđen kao jedinstveno književno djelo), koja je održao u kjöbenhavnskom sveučilištu 1872—90 uz veliku navalu publike. Oko tih »glavnih struja« zametnula se velika polemika, to više, što je Brandes nasrtljiv, izazovan i u biti jednostran. Konzervativni krugovi žestoko su se oprli njegovu stavu »slobodnog mislioca«, te kad se ispraznila sveučilišna katedra za estetiku, nisu dopustili, da je dobije Brandes. Nato je ovaj 1877 napustio Dansku, ostavši pet godina u Njemačkoj, a tek 1901, kad je ljevica došla na vladu, Brandes je uz velike počasti postao sveučilišnim profesorom. Prije svoga kapitalnog djela o »glavnim strujama« Brandes je u pojedinim studijama (*Aestetiske Studier*, 1868, *Kritiker og Portraetter*, 1870) ispitivao odnos između života i pjesništva na osnovi instinktivne kritičke intuicije, a u djelu o »glavnim strujama« stao je sasvim na stajalište, da je književnost nosilac ideja i problema vremena, dakle da ima prikazivati realistički svoju neposrednu okolinu. U tom je smislu proveo reviziju onoga, što je on držao glavnim strujama evropske književnosti. Kod toga treba imati na umu, da su to prvotno bila usmena predavanja, dakle namijenjena specifično danskoj publici. Danska je književnost prije 1864 bila usko povezana s njemačkom, pa je stoga i Brandesovo stajalište pretežno njemačko.

Inače bi bilo nerazumljivo isticanje njemačkih oznaka za neke struje, koje su u evropskoj književnosti općenito dobile druge i značajnije nazive. Tako je čitav jedan svezak od njih šest prozvan po »Mladioj Njemačkoj«, čemu je svakako razlog i to, što se Brandes napose bavio Heineom (kasnija studija: *H. Heine*, 1897) kao sebi srodnim duhom. Čitavo djelo razdijeljeno je ovako: I. Emigrantska knjiže-

vnost (*Emigrantlitteraturen*, 1872) polazeći od kruga Chateaubrianda, Mme de Staël i drugih individualističkih outsidera u početku stoljeća; II. njemačka romantička škola (*Den romantiske Skole i Tyskland*, 1873) s braćom Schlegelima i dr., te njihovim utjecajem; III. reakcija u Francuskoj (*Reaktion i Frankrig*, 1874); IV. naturalizam u Engleskoj (*Naturalismen i England*, 1875). Kasnije su nadodani svesci: V. francuski romantizam (*Den romantiske Skole i Frankrig*, 1882), koji Brandes pogrešno i tjesnogrudno naziva »školskom«, te VI. »Mlada Njemačka« (*Det unge Tyskland*, 1890), kojoj je značenje u evropskom smislu svakako precijenjeno, i opet više radi polemičnog stava prema romantizmu i radi značenja političkih ideja. Oznaka »emigrantstva« i »reakcije« nije nikako književna, nego socijalno-politička značajka, što Brandes u svojoj jednostranosti često i rado zamjenjuje. Brandesova glavna oštrica uperena je protiv romantizma, i bez sumnje mu je uspjelo neobičnom duhovitošću i oštromnošću otkriti sve slabe strane toga smjera i dovesti ih do apsurdna. Ali kao i sve pisce, koji stupaju u najprve redove »svoga vremena« pozivajući se na njegove konkretne potrebe, tako je i Brandesa ubrzo zadesila sudbina zastarivanja, to više, što je njegov stav prema protivniku suviše strastven, pa zbog toga i često površan i feuilletonistički lak, ali ne naučno kritičan. Za nj postoji samo jedna umjetnost, realistička, jedna filozofija, materijalistička, jedna ekonomska nauka, socijalistička. Kao što je bilo ispravno, kad je tvrdio, da je umjetnost u Zoli i Ibsenu slika svoga vremena, tako je bilo posve nekritično, kad je kod Gautiera, Balzaca, Flauberta spretno zabašurio sve, što bi se protivilo njegovu gledanju stvari, te je tako iskonstruirao iz njihovih djela neku apstrakciju naturalizma. Brandes je potpuno izgubio s vida činjenicu, da pored umjetnosti, vezane o svoje vrijeme, postoji i »bezzvremenska« umjetnost. Njegova metoda uživljavanja u pisca često nije drugo nego sredstvo, da prihvati samo ono, što se slaže s Brandesovim idejama, a preko ostaloga neosjetno preskoči. A to je to opasnije, što njegov stil i način prikazivanja imaju veliku sugestivnu snagu.

U doba borba padaju i djela *Forklaring og Forsvar* (Razjašnjenje i obrana, 1872), *Danske Digtere* (Danski pjesnici, 1877), *Det moderne Gjeenembrinds Maend* (Čovjek novog preporoda, 1883) i časopis, koji je izdavao s bratom Edvardom: *Det nyttende Aarhundrede* (XIX. stoljeće, 1874—78). Ali Brandesova pobjeda bila je Pirova. Njegovo borbeno stajalište brzo je zastarjelo, i uskoro su otpali glavni podupornici njegove estetike: Ibsen, Björnson, Garborg, Drachmann, Gjellerup, Jørgensen, Strindberg, a Jacobsen je rano umro. I sam Brandes stao je sve više skretati prema programu »l'art pour l'art« i prema individualizmu, naglašujući, da su pojedinci stvaraoici svoga vremena i da iz njih treba izvesti gledanje na umjetnost, što je uključeno već i u njegovu priklanjanju Nietzscheu. Najjače je to stajalište došlo do izražaja u velikoj monografiji o Shakespeareu (3 sv., 1895—96), koju su i Englezi priznali kao »najveću monografiju, što ju je napisao neengleski pisac«. Već je prije obradio *Kierkegaard* (1877), *Tegnera* (1878), *Disraelija* (1881), *Lassallea* (1881), zatim sada *Heinea* (1897), *Ibsena* (1908), *Anatola Francea* (1905), *Armanda Carrela* (1911). Još je jedno djelo pripomoglo njegovoj popularnosti: *Danskheden i Sonderjylland* (Danstvo Sonderjyllanda, 1894), gdje je zastupao dansku narodnost protiv njemačkog zauzeća Schleswiga i Holsteina. Ali stvaralačko-kritički nastala je nakon »Glavnih struja« značajna stanka, iza koje je počeo pisati knjige uspomena (*I Barndom og Ungdom*, Djetinjstvo i mladost, 1905, *Et Tiaar*, Desetgodišnjica, 1908, *Snoevringer og Horisonter*, Tjeskobe i horizonti, 1908); za svjetskog rata zapleo se u polemiku s Clemenceaoum u korist mira (*Verdenskrigen*, 1916), a boljševičku revoluciju komentirao je u *Tragödiens ander Del* (Drugi dio tragedije, 1919). U tom posljednjem razdoblju pretežu radovi iz opće povijesti u obliku monografija o velikim ljudima: *Goethe*, 1915; *Voltaire*, 1917; *Napoleon og Garibaldi*, 1917; *Michelangelo*, 1921; *Caius Julius Cäsar*, 1924, a posljednja su mu djela — značajno: *Sagnet om Jesus* (Legenda o Isusu, 1925) i *Hellas* (1925).

BIBL.: *Samlede Skrifter*, 18 sv., Kjöbenhavn 1899 i sl., novo izdanje 1919 i sl. — Njemački: *Ausgewählte Schriften*, 8 sv., Leipzig 1900; *Gesammelte Schriften*, München 1902.

LIT.: G. 1927, prilikom smrti, izašli su brojni članci i studije u svim većim evropskim časopisima. — A. Ipsen, *G. B. en bog om Ret Og Uret*, Kjöbenhavn 1902—03. — Kod nas je napisao zaokružen portret M. Marjanović, *G. B.*, Hrvatska Misao 1903, pretiskano u *Književne studije*

i portreti, I., Split 1911. O Brandesovu utjecaju na hrvatsku književnost v. A. Barac, *Hrvatska književna kritika*, Zagreb 1938. Lj. M.

BRANDIS, Erik * Vetrava (Windenu) kod Maribora 30. IV. 1834, † Travnik 3. I. 1921, isusovac (od 1855), prirodoslovac. Otac grof Klemens i brat Antun bili su carski namjesnici u Tirolu. Tri godine djelovao je u Zagrebu (1876—79). Prvi isusovac, koji je stupio na tlo Bosne; prvi došao u Travnik, otvorio nadb. sjemenište (1882), ostao tu 38 godina, predavao većinom prirodopis te osnovao bogatu prirodopisnu zbirku.

LIT.: Zivotopis, crtcie i bibliografiju v. »Travnička Spomenica« (o. K. Zabeo), 1932; *Duhovno biserje iz ostavštine o. E. Brandisa*. Vrhbosna 1936. K. Z.

Brandis kao prirodoslovac. Proputovao je više puta Bosnu i Hercegovinu proučavajući njezinu faunu, floru i rudno blago. Otkrio je 18 novih biljaka i životinja, od kojih devet imade njegovu ime, na pr. *Euphrasia Brandisii*, *Hieracium Brandisianum*, *Potentilla Brandisiana*, *Gomphonema Brandisi*, *Malthodes Brandisi* i t. d.

BIBL.: *Beiträge zur Flora von Bosnien u. Herzegovina* (s Freynom). Beč 1888; *Koleopteri u srednjoj Bosni*, Glasnik zem. muzeja, Sarajevo 1890; *Botanische Beiträge zur Flora von Travnik*, Trencsin 1890 i 1891; *Zentral-Bosnien, geognostische Beobachtungen*, Trencsin 1892. I. P.

BRANDSTETTER, Renward, * Beromünster 29. VI. 1860, † Luzern 1927, švicarski lingvist i etnolog, profesor na kantonskoj školi u Luzernu. Istakao se izučavanjem indonezijskih jezika i etnologije ove jezične porodice (*Monographien zur indonesischen Sprachforschung*, 1893 do 1917; *Wir Menschen der indonesischen Erde*, 1920—27).

LIT.: P. W. Schmidt, *Sprachfamilien u. Sprachenkreise der Erde*, Heidelberg 1926, str. 144. P. S.

BRANDT, I. Bernhard, * Berlin 1881, geograf, profesor na njemačkom sveučilištu u Pragu. Putovao je mnogo po evropskom Sredozemlju, po južnoj i isto-

JOZEF BRANDT, Polazak kralja Jana Sobieskoga u lov

čnoj Africi, južnoj Americi. Među ostalim napisao je *Kulturgeographie von Brasilien*, 1922. A. G.

2. **Józef**, * Szczebrzeszyn kod Lublina 11. II. 1841, † Radom 12. VI. 1915, poljski slikar. U Parizu je učio inženirstvo, a pod utjecajem J. Kossaka posvetio se slikarstvu. Putovao je po Ukrajini i Podolju (1859—1862) slikajući pod Kossakovim vodstvom scene iz ratničkog i lovačkog života, gdje konj ima glavnu ulogu. Od 1862 je gotovo stalno u Münchenu, izuzevši izlete u Ukrajinu, Volinju, Podolje, Tursku ili na svoje imanje kod Radoma. Slika uglavnom historijske prizore. Od 1870 donosi živahnice scene: sajmove, lovove u stilu tadašnjeg Münchenskog genre-slikarstva u tamnom tonu holandskih uzora. B. hoće da izazove istinitost života, a prije svega pokret, i nastoji da daje dojam zvuka: topot kopita, pucanje iz samokresa i t. d. Iz tog su vremena slavne slike: *Obrana Beča*, *Udvaranje*, *Kozak i djevojka kraj zdenca*, *Borba* i t. d. Slava B.-a je rasla. Muzeji traže njegove slike. Od 1873 vodi on neke vrste školu za Poljake slikare u Münchenu, kroz koju su prošli T. Ajdukiewicz, Chelmiński, Wierusz-Kowalski, Wyczółkowski i mnogi kasniji slavni slikari. Pod njegovim je dojmom i bivši mu učitelj J. Kossak. I literatura stoji pod tim slikarskim dojmom (Sienkiewicz u Trilogiji). B. je stvorio poljsku slikarsku školu, koja se zove Münchenskom, a nastala je između 1875 i 1880. Oznake su joj: zamah, polet, simpatija prema vojničkom životu, selu, konju, lovu. Oko 1880 pod utjecajem plenerista B. napušta holandske tople i tamne boje, i ton mu je hladan i vedar. Tako radi do 1900 u stotinama slika, držeći se starih motiva: ratni život iz 17. st., tabori, slajmovi na Podolju, kozačke zabave, utrke. Potkraj svoga života prelazi u maniru, te obrađuje stare teme po stalnim shemama. J. B.-ć.

BRANDY (engl.), rakija, u užem smislu alkohol za piće, dobiven destilacijom iz provrelih voćnih sokova, često i primjesom aromatičkih ulja bilo za vrijeme destilacije (toplim putem) ili poslije nje (hladnim putem). S primjesom sladora i aromatičkih esenca dobivaju se likeri.

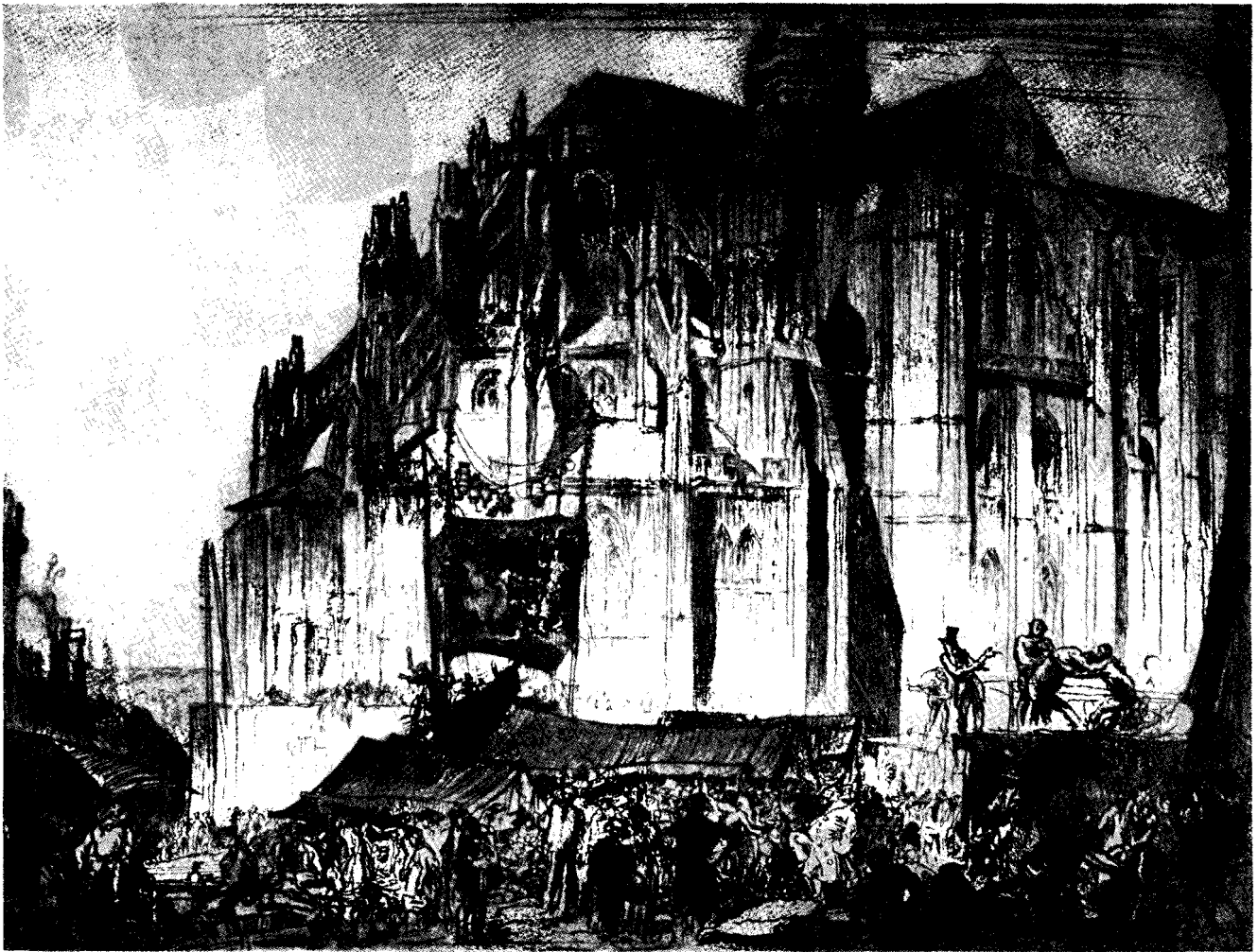
BRANECKÝ, Jozef, * Skalica 31. III. 1882, rektor pijarističkog reda, slovački historičar i historički romanopisac. Škole je učio u rodnom mjestu, u Levoči, Vacovu, Kečkemetu i na budimpeštanskom sveučilištu. Djelovao je kao profesor na pijarističkoj gimnaziji u Nagy Károly-u i u Trenčínu. B. je najbolji poznavalac povijesti Trenčina, i većina je njegovih povijesnih djela posvećena Trenčínu. Mnogo je proučavao život Matije Čáka, gospodara Vaga i Tatra. Od povijesnih studija najpoznatije su: *Iz staroga Trenčina*, *Skalka*, povijest prošteništa, i *Trenčín*. Od romana ističu se: *Frater Johannes*, *Kad Rume ožive*, *Blago Matije Čáka*, *Trenčín—Trnava*.

LIT.: Dobroslav Chrobák, *Rukovät' dejtn slovenskej literatúry*, Prag 1936. K. C.

BRANGWYN, Frank, * Bruges (Belgija) 12. V. 1867 engleski slikar i grafičar. Njegova je porodica podrijetlom iz Walesa. Otac Curtis B., arhitekt, imao je u Brugesu ateljer, u kojem je reproducirao stara misna ruha, veziva i gobe-

line. Vrativši se u London B. je učio u South Kensington Art - Schools. Tri godine, 1881—84, radio je u ateljeru Williama Morrisa crtajući kartone po njegovim nacrtima. Ali je ukočeni stilizam Morrisov, koji je tražio svoje uzore u talijanskom quattrocentu, ostavio malo tragova u djelu B.-ovu. G. 1885 izlaže prvi put u izložbi Kr. akademije u Londonu, koje je član od 1904. Od 1886 do 1890 putuje B. po Rumunjskoj, Maloj Aziji, Turskoj i Africi, a kasnije

po Italiji i Španjolskoj. Ova su putovanja bila odlučna za oblikovanje njegova kolorizma, pa njegove dekorativne slike doista sjećaju živim i žarkim šarama na istočnjačke sagove. Na glas je izišao slikama *The Funeral of Sea* (1890), *The Buccaneers* (1893), *Trade of the Beach* (1894, Pariz, Luxembourg), *St. Simeon Stylites* (1895) i *The Venetian Funeral* (1906, galerija u Leedsu). U njegovu daljem razvoju prevladavaju sve više dekorativne slike. Među njima su najznatnije *Queen Elizabeth going aboard the »Golden Hind« at Deptford* (1903), četiri velike slike za englesku dvoranu u mletačkoj Međunarodnoj izložbi (1905), slike za Royal Exchange, Guilhalla i Skinner's Company u Londonu, parlament u Winnipegu, za State Capitol (Missouri), za crkvu S. Aidano u Leedsu i druge. Razmjerno kasno (1903) priznat je B. u Engleskoj i na kontinentu kao izvanredan bakropisac. I na njegovim bakropisima naročito je naglašena slikovitost, dok se linija razmjerno malo ističe, a služi samo kao okosnica dekorativne građe, u kojoj prevladavaju kontrasti velikih masa svijetla i sjene. Najbolji su među brojnim listovima: *Cathedral Church of Eu (Normandy)*, *Windmills at Bruges*, *Assisi*, *The Rialto (Venice)*, *Santa Maria della Salute (Venice)*, *The Bridge of Sighs (Venice)*, *Santa Sophia (Constantinople)*, *Breaking up the Caledonia*, *Old Hammersmith*, *The Turkish Cemetery*, *London Bridge*, *Shipbuilders Greenwich*, *Building the New Victoria and Albert Museum at South Kensington*, *Barnard Castle*. U međunarodnoj grafičkoj izložbi u Zagrebu 1914 bio je B. zastupan sa četrdeset svojih najboljih bakropisa. B. se istakao i kao ilustrator (Cervantes, *Don Quixote*, 1895; *The Arabian Nights*, 1896; Cervantes, *Exemplary Tales*, 1900; Scott, *Tom Cringle's Log*, 1905; W. Raleigh, *The Last Fight of the Revenge*, 1908; *Rubáiyát of Omar Kháyyám*, 1909).

FRANK BRANGWYN, Katedrala u Eu-u

LIT.: L. Bénédict, *The Spirit of the Age. The work of F. B.*, London 1905; W. Shaw-Sparrow, *F. B. and his work*, London 1910; F. Newbolt, *The etched work of F. B.*, London 1908; W. Gaunt, *Etchings of F. B.*, London 1926. A. Sch.

BRANHIJATI su oni člankonošci (*Arthropoda branchiata*), koji žive u vodi i dišu škrgama ili kožom kao raci, pa *Merostomata* (→ *Palaeostraca*). Neki označuju branhijatima i one kralježnjake (*Anamnia*, → *amnion*), koji kao kružnoustve, ribe i vodozemci dišu ili trajno ili kao ličinke škrgama. K. B.

BRANHIOGENI ORGANI (grč. βράγχια »škrge«), skupni naziv za žlijezde s unutrašnjom sekrecijom, a nastaju oko škržnih lukova, koji postoje neko vrijeme kod čovječijeg embrija. Iz tog dijela razvijaju se tri u kasnijem životu veoma važne žlijezde: štitna, paratireoidne žlijezde ili epiteloidna tjelešca i timus. Štitna žlijezda nastane između prve desne i lijeve škržne udubine na dnu usne šupljine; paratireoidne se razvijaju iz epitela, koji pokriva treću i četvrtu škržnu udubinu, a kasnije se nalaze uz štitnu žlijezdu. I timus nastaje iz treće škržne udubine, ali iz njezina prednjeg dijela. V. D.

BRANI, Petar, * Debelo Brdo (Gornja Krajina) 9. IX. 1840, † Beč 19. IX. 1914, glumac i deklamator. Učio pravo, zatim glumu u Beču. G. 1864 debutirao u zagrebačkom kazalištu kao Mortimer u *Mariji Stuart*. Igrao Dmitra Hvaranina na premijeri *Teute*. Od 1870—1872 član novosadskog kazališta, zatim redatelj zagrebačkoga. G. 1874 ostavio pozornicu, postavši učitelj u Topolovcu kraj Siska. Nakon deset godina vraća se kazalištu; posljednji put nastupio 1910. Bio je temperamentan čovjek i umjetnik, deklamator starije škole, a isticao se čistim štokavskim govorom. Preveo mnogo kazališnih djela. S. B.

BRANIBOR → **Brandenburg**.

BRANICKI. 1. Stara obitelj u Malopoljskoj, koje su članovi od 12. st. imali znatne uloge u povijesti Poljske. Posljednji, **Jan Klement**, * 1689, † 1771, kastelan krakov-

ski i krunski hetman, borio se za povlastice plemstva protiv kraljevske moći i pobijao je ruski utjecaj u Poljskoj. Po smrti Augusta III. bio je kandidat za prijestol, ali je podlegao ruskoj strani i bio suđen kao državni izdajnik na izgnanstvo, odakle se vratio po izboru svoga svaka Stanislava Poniatowskoga za kralja.

2. Obitelj iz Crvene Rusije, koja se u poljskoj povijesti istakla od 16. st. **Franciszek B.**, * 1748, † 1819, poljski hetman i ruski general, uveo je u poljsku vojsku nova pravila i povećao hetmansku moć. Kad je 3. V. 1791 bio proglašen demokratski ustav, opirao se je i pomagao stvarati reakcionarnu konfederaciju u Targowicama. Pozvan na narodni sud 1794 oglušio se i povukao na svoja imanja u Ukrajini, gdje je u Biloj Cerkvi umro. — **Ksavery B.**, * 1815, † 1879, bio je jedan od prvaka poljske emigracije u Parizu, a odlikovao se bogatstvom, poduzetnošću i požrtvovnošću. G. 1849 osnova u Parizu politički časopis *La Tribune des Peuples*, koji je brzo propao. Njegovom pomoću izdavali su radikalni poljski emigranti i druge spise i časopise. Za krimskoga rata kušao je podići poljsku pukovnicu. Francuskoj je iskazao i velike financijske usluge. Sudjelovao je kod osnutka moćnoga zavoda *Crédit foncier*. Gradio je željeznice u Africi. A. Š-k.

BRANIČ. List za pravne i državne nauke. Taj je stručni časopis kao organ Udruženja javnih pravozastupnika u Srbiji izlazio u Beogradu od 1887—1906 u prekidima i od 1925 do danas neprekidno. Prvi su urednici Milan St. Marković i Đorđe A. Nenadović. Od 1931 glasilo Advokatske komore u Beogradu. M. O.

BRANIČEVKA → **Vinova loza**.

BRANIČEVO, župa istočno od Požarevca, koja obuhvaća sliv donjeg toka Peka, 415 km². Dno dolinske ravni širi se prema sjeveru do 3 km, a nešto je uže tek pred Velikim Gradištem. Dolinske su strane tako blage, da je cijelo B. obrađeno. Ubraja se u najplodnije krajeve Srbije u

svakom pogledu. Dosta se gaji konoplja, soja i sirak. Gustoća stanovništva je blizu 70 na km². Kroz B. prolaze drumovi za dolinu Mlave (Veliko Gradište-Petrovac-Zagubica) i dolinu rudarskog gornjeg toka Peka (Veliko Gradište-Kučevo-Majdanpek).

LIT.: V. Karić, *Srbija*, Beograd 1887.

P. V-6.

Na ušću Mlave bio je rimski grad Viminacium, a na njegovim ruševinama nastalo je sredovječno B., sjedište episkopa i važna pogranična tvrđava u borbama Bizanta, Ugarske i Bugarske. Ovuda su prolazili križari, koji su išli preko Beograda u Carigrad. Oko 1290 osvajaju ga kraljevi Dragutin i Milutin, i ono ostaje od toga doba Srbima do pada pod Turke. Tada je grad opustio.

LIT.: M. A. Purković, *Viminacium i Braničevo*, Braničevski vjesnik, II, 1934. M. J. D.

BRANIK, 1. polit. list, koji je izlazio u Novome Sadu od 1885—1914. Izdavao ga je Miša Dimitrijević, a uređivao Nikola Joksimović. Poslije je postao organ Srpske narodne slobodoujne stranke u Ugarskoj, a uređivali su ga Janko Perić i Mihajlo Polit-Desančić. Branik je bio najbolji srpski politički list u Vojvodini. M. O.

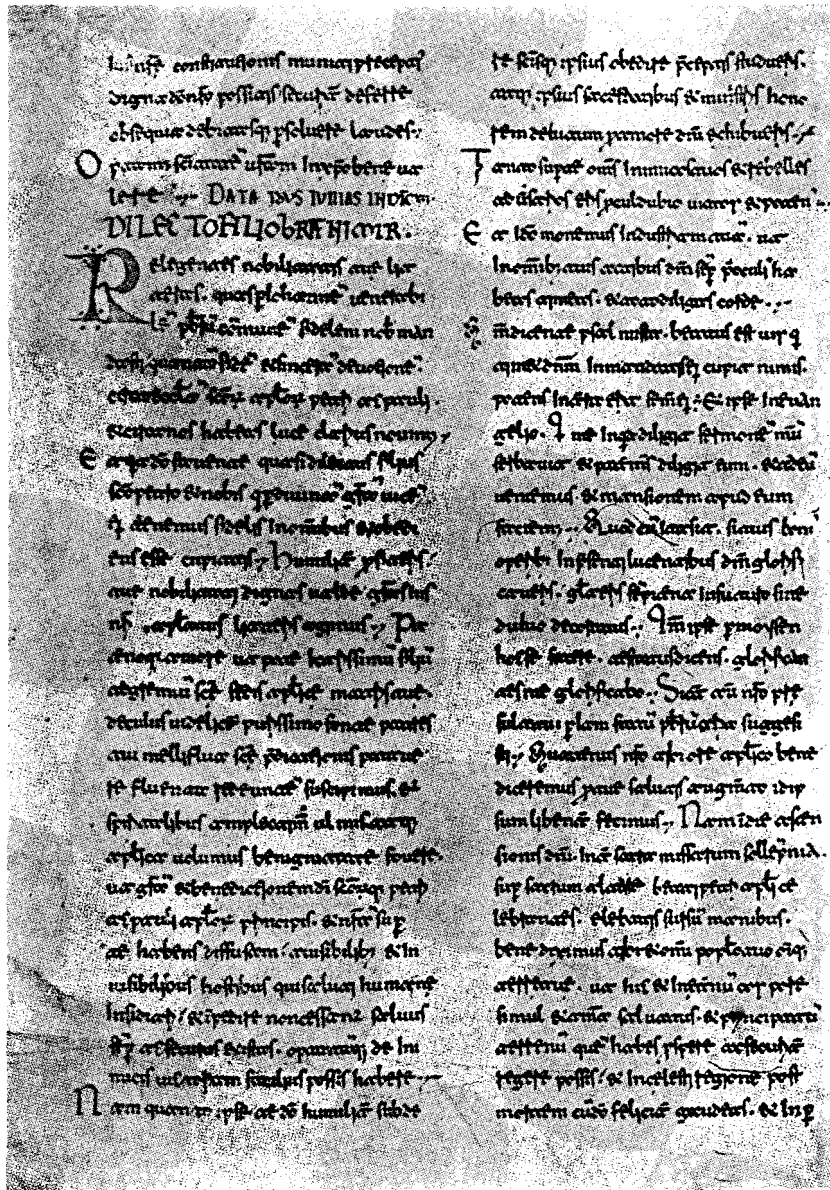
2. ime polit. dnevnika, glasila narodne stranke, od 27. III. do 29. VII. 1871 u vojnom Sisku. Kad je *Zatočnik* (pokrenut 1. IX. 1869 u vojnom Sisku namjesto bečkog *Novog Pozora*, kome je Rauchova vlada oduzela poštanski debit u ban. Hrvatskoj) osudom petrinjskog vojnog suda od 16. III. 1871 obustavljen na tri mjeseca, pa mu zadnji broj izišao 24. III., tri dana kasnije iziđe B. List je bio i sadržajno i vanjštinom nasljednik *Zatočnika*. Odgovorni je urednik B-a Klement Božić, a kao vlasnik označen je Škender Bobek. Pošto je vlasnik tiskare Ivan Vončina odsjedio svoj 6-tjedni zatvor u Petrinji, potpisan je od 29. IV. 1871 kao vlasnik i odgov. urednik Vasilj Bratelj. Božić je napustio odgovorno uredništvo, jer je list *Südslavische Zeitung*, također glasilo narodne stranke u Sisku (od 5. I. 1871), imao odsada izlaziti danomice, a i njega je Božić uređivao. Pošto je narodna stranka ponovno mogla pokrenuti svoje glasilo u Zagrebu, B. prestaje izlaziti 29. VII., a već 1. VIII. izlazi dalje u Zagrebu kao *Obzor* (vlasnik, izdavač i odg. urednik M. Maravić). U.

BRANILAC, branitelj → Kazneni postupak V.

BRANIMIR, knez hrvatski 879—o. 892. Prepad 878 bizantskog pristaše Zdeslava nije našao odziva kod Hrvata, koji su bili orijentirani prema Zapadu. Već u svibnju 879 Hrvati se dižu na ustanak s Branimirom na čelu. Zdeslav pogiba, a vladarom Primorske Hrvatske postaje Branimir. Zdeslav, riješivši se franačkog, priznao je bizantsko

vrhovništvo, dok se Branimir oslobađa sada i bizantskog vrhovništva, te Hrvatska postaje samostalna i potpuno nezavisna država. Po poznatom evangelistaru u Cividaleu Branimirovoj je ženi bilo ime Maruša (Mariosa). O političkom radu kneza Branimira ne govori nijedan izvor. Naprotiv, mnogi spomenici svjedoče, da je njegov rad na vjerskom polju bio vrlo aktivan. To je razumljivo kao reakcija na Zdeslavovu bizantsku orijentaciju. Sačuvana su tri pisma pape Ivana VIII. od 7. VI. 879, pisana knezu Branimiru, svećenstvu i puku hrvatskomu te Teodoziju, izabranom biskupu ninskomu. Četvrto pismo isti papa šalje 881/82

Branimiru, kleru i puku hrvatskomu skupa. Iz prvoga se pisma vidi, da se Branimir bio obratio papi pismom po venecijanskom svećeniku Ivanu, koji je bio u službi pape i kneza, dakle neke vrsti poslanik na dvoru B. Branimirovo pismo papi sadržavalo je izraze prave vjere i iskrene odanosti Apostolskoj Stolici, kojoj se vraćaju B. i hrvatski narod te mole papin blagoslov. Papa Branimira nesamo prima, nego mu želi svako dobro, osobito pobjedu nad neprijateljima, a obećava mu i svoju zaštitu. Zato je na Spasovo (21. V. 879) papa molio pri sv. misi na oltaru sv. Petra i blagoslovio Branimira, hrvatski narod i državu. K tomu je B. u svom pismu tražio troje, ali je u papinu odgovoru označeno samo jedno, blagoslov, dok se za drugo dvoje ne zna. Vjerojatno se radilo o priznanju hrvatske države i potvrdi izabranoga ninskog biskupa Teodozija. Drugo pismo pape Ivana VIII., upravljeno svećenstvu i narodu hrvatskome, uglavnom sadržava, što i pismo Branimiru. Treće je pismo odgovor Teodoziju. Kad je ovaj bio izabran ninskim biskupom, obratio se pismom papi po svećeniku Ivanu, da ga papa posveti, jer je

PISMO PAPE IVANA VIII. KNEZU BRANIMIRU G. 879
Rim, Vatikan

ninska biskupija bila podređena neposredno papi. Papa, od svećenika Ivana obaviješten o ispravnosti Teodozija u svakom pogledu, prima njegov izbor i moli ga, da ne bi tražio posvećenje drugdje, osim u Rimu. Teodozije to ne učini, nego polazi u Akvileju, gdje ga je posvetio patrijarh Walbert, kako to izlazi iz pisma pape Stjepana VI. 886/887. U četvrtom pismu iz 881/882 papa Ivan VIII. potiče Hrvate, da ostanu vjerni Sv. Stolici. A budući da je Teodozije obavijestio papu usmeno i pismeno o nekim posebnim željama Hrvata, papa piše, da Hrvati pošalju k njemu posebne poslanike, koji će ga o svemu izvjestiti usmeno; tad će istom on poslati svoje poslanike u Hrvatsku, preko kojih će Hrvati obećati papi vjernost. Koje su bile želje Hrvata, je li papinsko poslanstvo dolazilo u Hrvatsku i što je učinilo, o tome svemu izvori potpuno šute.